

NAHL 90. AYET KAPSAMINDA ERDEMLİ TOPLUM OLUŞUMUNU ENGELLEYEN SAPMA DAVRANIŞLARI

DEVIANT BEHAVIORS THAT OBSTRUCT THE FORMATION OF A VIRTUOUS SOCIETY WITHIN THE SCOPE OF VERSE 90 OF SURAH AN-NAHL

NEDİM ÖZ

DOÇ. DR., KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ASSOCIATE PROFESSOR, KİLİS 7 ARALIK UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY

DEPARTMENT OF PHILOSOPHY AND RELIGIOUS SCIENCES

KİLİS, TÜRKİYE

nedimoz@kilis.edu.tr

 <http://orcid.org/0000-0002-4481-0297>

 <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1643689>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

20 Şubat / February 2026

Kabul Tarihi / Accepted

7 Haziran / June 2026

Yayın Tarihi / Published

Haziran / June 2026

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Haziran / June

Atıf / Cite as: Öz, Nedim "Nahl 90. Ayet Kapsamında Erdemli Toplum Oluşumunu Engelleyen Sapma Davranışları [Deviant Behaviors That Obstruct the Formation of a Virtuous Society Within the Scope of Verse 90 of Surah An-Nahl]. Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 13/1 (Haziran/June 2026): sayfa aralığı yazılacak xx-xx.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Lisans / License: Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası [CC BY-NC 4.0] /Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International [CC BY-NC 4.0].

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey.

ilahiyyatdergisi@kilis.edu.tr

NAHL 90. AYET KAPSAMINDA ERDEMLİ TOPLUM OLUŞUMUNU ENGELLEYEN SAPMA DAVRANIŞLARI

Öz

Sosyokültürel bir sistemin sürekliliği, başta adalet olmak üzere ihsan, akrabaya yardım etme, doğruluk, dürüstlük, hakkaniyet, sevgi, saygı, merhamet ve hoşgörü gibi erdemlerin toplumsal hayatta geçerli olmasına bağlıdır. Zira toplumsal hayatta esas olan adaletle birlikte erdemdir; ortak değerler, normlar ve toplumsal kültürdür. Bu yönüyle birey ve gruplardan beklenen, toplumun ortak inanç, değer ve davranış örüntüleri istikametinde yaşayış sergilemesidir. Esasen bu durum, birey ve grupların anlamlı birlikteliği ve sosyal gereksinmelerin sürekli karşılandığı sosyal bütünlüşmeye kapı aralamaktadır. Bu çerçevede toplumun kültürüne uyum göstermeyen davranışlar sapma olarak ifade edilebilir. Sapmanın ne olduğu kültürlere göre değişse de burada konu edinilen sapma, kültürün değer normlarını kasten bozan uyumsuzluk anlamında kullanılmıştır. Bu yüzden bireyler ve toplumların sosyal hayatı için sosyo-dini, ahlaki değerler ve erdemler çok önemlidir. Erdemler insan hayatına rehberlik eden ölçülerdir. Söz konusu erdemler, insanların çoğunluğu tarafından arzu edildiği için onlar tarafından onaylanır. Bu nedenle insanın davranışlarının mutlaka bir “erdem” ile ilişkilendirilmesi bu yüzdendir. Örneğin bir kişinin “dürüst ve güvenilir” olmaya çalışması, onun dürüstlük ve güvenilirliği bir değer olarak görmesinden kaynaklanır. Aslında, insan hayatı, tarih boyunca hep erdemleri toplumda inşa etme mücadelesiyle geçmiştir. Ancak, iletişim, bilişim ve ulaşım alanlarındaki olumlu gelişmelere rağmen son zamanlarda seküler yaşamın, insanı bireyselleştirmesi onun aşırı derecede bencilleşmesine neden olmuş, bu da onu büyük oranda zevklerini tatmin için yaşayan bir varlığa dönüştürmüştür. Bu ise, ahlaki değerleri zayıflatmış, eğlenceye, lükse, haz ve hıza yönelmeyi tetiklemiş, parçalanmış aileler ile okul cinayetlerinin, şiddet, akran zorbalığı ve çeteleşmeyle birlikte insan hakkı ihlalleri gibi suçların daha çok artmasına neden olmuştur. Günümüzün bu ‘yeni dünyası’, bireyselleşme sürecine uygun olsa da erdeme dayanan ‘yardımlaşma sistemine’ aykırıdır. Çünkü evrende insanların birbirleriyle yardımlaşarak hayatlarını sürdürdükleri bir sistem vardır. Bu ilişkinin insanlar arasında erdemler olmadan sürdürülmesi imkânsızdır. Toplumsal yaşamın aktif üyeleri olan bireylerin, aile, eğitim ve diğer kurumsal ortamlarda, özellikle erdemlere dayalı toplumsallaşma süreçlerini tamamlamaları gerekmektedir. Eğer bu sosyalizasyon süreci, Nahl Suresi 90. ayetin birinci kısmında belirtilen olumlu erdemler ile ikinci kısmında yer alan sapkın davranışlardan uzak biçimde inşa edilebilirse, erdemli toplumu inşa edecek olan ahlaki olgunluğa sahip kişilere ulaşılmış olur. Bu kişilerin toplumda nitelik ve nicelik olarak artması, erdeme dayanan sosyal davranış örüntülerinin de yaygınlaşmasına neden olacaktır. Bu perspektifle ele alınan konu, nitel olarak literatüre göre tasarlanmış; betimsel analiz ve doküman incelemesi teknikleri kullanılarak, ilgili erdemler çerçevesinde iyi bir fert ve toplum olarak yaşanabileceğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Buna göre problem; sosyolojik perspektiften hareketle sapkın davranışlardan uzak durmanın erdemli bir toplumun inşasında katkısı olup olmadığını saptamaktır. Böylece sosyolojik olarak bireyler kendilerini ve içinde yaşadıkları toplumu, sapkın davranışların neticelerinden korumuş ve erdemli yaşayış kurallarına göre inşa edilen bir toplumun tezahür etmesini sağlamış olacaklardır. Bunun sonucunda, bütün kişi, grup ve kurumlarıyla toplum; yapı, eylem ve işlev bakımından tam bir bütünlüşmeye neden olacak ve sapkın davranışlardan büyük oranda arınmış huzurlu bir toplumsal zemin inşa edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Erdem, Sapma, Fahşa, Münker, Bağy.

DEVIANT BEHAVIORS THAT OBSTRUCT THE FORMATION OF A VIRTUOUS SOCIETY WITHIN THE SCOPE OF VERSE 90 OF SURAH AN-NAHL

Abstract

The continuity of a socio-cultural system depends on virtues such as justice, benevolence, helping relatives, truthfulness, honesty, fairness, love, respect, compassion, and tolerance being widespread and valid in social life. Indeed, virtue, shared values, norms, and social culture are essential to social life, along with justice. In this respect, what is sociologically expected of individuals and groups is to exhibit behavior in accordance with the common beliefs, values, and behavioral patterns of society. Essentially, this opens the door to meaningful togetherness among individuals and groups and social integration where social needs are continuously met. Behaviors that do not conform to these social realities and the common culture of society can be described as deviance. Although conformity and deviance vary according to the individual, role, and culture, the deviance that is the subject of this research is the nonconformity that intentionally disrupts the values and norms of the culture. Therefore, just as food is essential for the lives of individuals and societies, socio-religious, moral values and virtues are equally important for their social lives. Virtues and moral values are the measures that guide human life. These values are approved by the majority of people because they are liked and desired by them. This is why human behavior is necessarily associated with a “value” or “virtue”. For example, a person’s effort to be “honest and trustworthy” stems from their valuing honesty and trustworthiness. In fact, human life throughout history has been a struggle to build virtues or a virtuous society. However, despite positive developments in communication, information technology, and transportation, modern-secular life has recently led to the individualization of people, causing them to become excessively selfish, largely transforming them into beings who live to satisfy their own pleasures. This change has weakened moral values, triggered a pursuit of entertainment, luxury, pleasure, and speed, and led to a rise in broken families, school shootings, robbery, violence, peer bullying, gang activity, and human rights violations. While this ‘new world’ of our time may be conducive to individualism and selfishness, it contradicts the ‘system of cooperation’ based on virtue. Because in the universe, there is a system in which people sustain their lives by helping each other. It is impossible for this relationship to continue between people without virtues. Individuals, as active members of society, need to complete socialization processes, particularly those based on virtues, within family, educational, and other institutional settings. If this socialization process can be built upon the positive virtues mentioned in the first part of verse 90 of Surah An-Nahl, and free from the deviant behaviors described in the second part, then individuals with moral maturity, who will build a virtuous society, will be attained. An increase in the number and quality of such individuals in society will lead to the widespread adoption of virtue-based social behavior patterns. This approach, qualitatively designed according to the literature, aims to demonstrate how one can live as a good individual and a good society within the framework of the relevant virtues, using descriptive analysis and document review techniques. Accordingly, the problem is to steer society away from deviant behaviors such as immorality, evil, and transgression; and to instill virtues such as justice, benevolence, helping relatives, love and respect, and compassion in the entire community. Thus, sociologically, individuals will have protected themselves and the society in which they live from the consequences of deviant behavior, and will have ensured the manifestation of a society built according to the rules of virtuous living. As a result, society, with all its individuals, groups, and institutions, will achieve complete integration in terms of structure, action, and function, and a peaceful social foundation largely free from deviant behavior will be built.

Keywords: Sociology of religion, Virtue, Deflection, Fahşa, Munkar, Bağy.

GİRİŞ

İnsanların birbirine olan güveninin ıskalandığı bir dünyada nükleer savaş olasılığı, ekolojik yıkım, küresel ekonomik mücadelenin çöküşü, sınır ötesi göçler, açlık, beslenme yetersizliği, çevresel felaketler ve yarının ne getireceğine dair belirsizlik ve güvensizlik gibi küresel felaketler hemen her toplum için ürkütücü bir durumdur.¹ Bu felaketlerden, irade ve sorumluluk sahibi, “iyi, doğru işler” yapan erdemli insanlar sayesinde ve süreç içerisinde kurtulmak mümkündür. Esasen insan olmak, bireysel varoluşu ve tüm varlığa karşı diğerkâmlığı temsil etse de² modern zamanlar, kişinin varoluşunu kendi menfaati ve bireyciliğini önceleyen bir toplum niteliğiyle belirginleşmektedir.³ İnsanı merkeze alan ve bencilleştiren modern-seküler süreçlerin menfaatçi yapısından kurtuluşun yolu, ancak iyi ya da diğerkâm insan modeliyle gerçekleşebilir. Bu modelin, beden ve ruh dengesi, psiko-sosyolojik ve kültürel boyutlarıyla bütüncül bir yapıya sahip olması gerekir.⁴ Bu da onun, ontolojik anlamda fitratı istikametinde ve iyi bir çevrede sosyalleşerek sapkın ve suç teşkil eden davranışlardan uzak durmasıyla mümkündür. Bu yüzden insanın yaşadığı tarihsel ve toplumsal alanın sapkın davranışlar dışında insan tarafından doğruluk, dürüstlük, itidal, iffet, tevazu, şükür, tevbe, sabır, tevekkül, sevgi ve merhamet, adalet, hayırseverlik, cömertlik ve affedicilik gibi erdemlerle düzenlenmesi elzemdir.⁵ Bu “*erdemli davranışlar*”la vasıflanmış “*erdemli insanlar*”a toplumda büyük bir ihtiyaç söz konusudur. Esasen insan da, bireysel ve toplumsal düzlemde erdemleri hâkim kılma potansiyeline sahip bir varlıktır.⁶

İnsana yüklenen ve ‘*emanet*’⁷ olarak tasvir edilen görev, yeryüzünde ahlaka dayalı bir toplumsal düzen kurma işidir. Elbette bu kolay bir süreç değildir. Hiç bir kimse, ‘*iyi insan olacağım*’ deyip iyi bir insan olamadığı gibi, sapma ve suç teşkil eden davranışlardan arındırılan ve ahlaki erdemlerin uygulandığı bir toplum da meydana getirememektedir. Bunun için bireysel ve toplumsal anlamda insanın iyiliğe yönelip sapkınlıktan yüz çevirerek mücadele etmesi gerekmektedir.⁸ İnsanın bu mücadelesinde Allah onun yardımcısıdır.⁹ Ancak bencilliği, hırsı, acelecisi ve telaşlı davranışı, kendine olan güvensizliği

¹ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014), 124.

² Gürbüz Deniz, *Anlam ve Varlık Boyutuyla İnsan* (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 112.

³ Mehmet Süheyl Ünal, *Dinsel Bireycilik* (İstanbul: Açılım Kitap, 2011), 34.

⁴ Ali Akdoğan, *Kur'an ve Sünnet'ten Örneklerle Sosyal Ahlak* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2011), 409; Cafer Sadık Yaran, *İslam Ahlakında Erdem*, ed., Muhammed Şevki Aydın-Ahmet Hamdi Adanalı, *İslam Ahlakı* (İstanbul: DİB Yayınları, 2014), 119.

⁵ Yaran, *İslam Ahlakında Erdem*, s. 102; Halil İbrahim Sağlam, *Bir Değer ve Eğitim Merkezi Olarak Aile* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2017), 20.

⁶ *Kur'an-ı Kerim Meali*, çev. Halil Altıntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-İsra, 17/15.

⁷ el-Ahzab, 33/72.

⁸ el-Leyl, 92/5-10.

⁹ el-Kasas, 28/86.

ve kendini mahveden korkuları hep ‘zihin darlığı’, ‘zaafiyet’ ve ‘nefsine zulmetmek (zulm el-nefs)’ten¹⁰ kaynaklanan insan, çok çabuk şişen, kabaran ve sönen bir varlıktır.¹¹ Bu zaafılar Kur’an’a göre bir bütündür; herhangi biri beslendiğinde diğerleri onu takip eder. İnsanın, kendisini yeterli görmesi ve ontolojik olarak bağımsız hissetmesi (istiğna) eğilimi buna örnek verilebilir.¹² İnsanın, dolayısıyla toplumun kendini yeterli veya yetkin gördüğü alanlar sınırsızdır. Ama bu istiğna ve tekebbür duygusunun önüne geçilmediğinde, bu duygu insanı Allah ile birlikte içinde yaşadığı topluma karşı da sorumsuz bir hale getirir.¹³ İşte insanın refaha kavuştuğunda, dikey olarak hemen Allah’ı unutmaması ile yatay olarak da tarihsel veya toplumsal manada sınır tanınamaması bundandır. Aslında ona düşen, darlıkta ve bollukta, kolaylıkta ve zorlukta bütünleşmiş bir ahlaki yapı denilen “takva”¹⁴ erdeminden ayrılmadan insanlarla birlikte yaşamasıdır.¹⁵ Hatta bu manada ‘takva’, kişinin kendisini ve içinde yaşadığı toplumu, sapkın davranışların zararlı veya kötü neticelerinden koruması ya da bunun mücadelesini vermesidir.

İslam Peygamberi Hz. Muhammed İslam’ı “güzel ahlak” olarak tanımlarken; Allah da örnek ve temiz bir toplum için İslam kardeşliği,¹⁶ sosyal yardımlaşma ve dayanışma,¹⁷ işlerin danışma esasına göre yürütülmesi¹⁸ ve adaletin tevzii¹⁹ şeklinde dört manevi-sosyal esası toplumun önüne koymuştur. Yine Kutsal Kitabın; insandan, yeryüzünde ahlaka dayalı bir sosyal düzen ya da yaşantı inşa etme isteği, günümüzde erdemli insan ve topluma duyulan ihtiyacı daha çok öne çıkarmaktadır. Bu manada insanın fitraten sapmaya değil iyiliğe meyline ve toplumsal bir ortamda anlam kazanan “takva ve iyilik” erdemleri üzerinde işbirliği yapması gerektiğine işaret edilmektedir. Bununla birlikte insan erdemli ve ahlaklı bir toplumsal ortamın inşa edilmesine zarar veren fahşa, münker ve bağı gibi sapkın davranışlar da yapabilmektedir. Buna göre fahşa, münker ve bağı kavramları hangi sapkın davranışları kapsamaktadır? İnsan bu sapkın davranışlardan uzak durup ahlaki erdemlere sahip bir hayatı nasıl yaşayabilir? Ya da normlar üzerinde uyumsuzluk ne tür olumsuz davranışlara yol açmaktadır? İşte, Nahl 90. ayetin²⁰ ilk kısmında

¹⁰ Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur’an*, çev. Alparslan Açıkgenç (Ankara: Fecr Yayınları, 1987), 84.

¹¹ el-İsra, 17/83.

¹² el-Alak, 96/6-7.

¹³ el-Fecr, 89/15-20.

¹⁴ *Din istilahında takva; iman edip emir ve yasaklarına uyararak, Allah’a karşı gelmekten sakınmak, dünya ve ahirette insana zarar verecek, ilahi azaba sebep olabilecek inanç, söz, fiil ve davranışlardan ve her türlü günahattan sakınmak anlamına gelir.* bk, Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), 306.

¹⁵ Yunus, 10/9-11; et-Tevbe, 9/112; et-Talak, 65/1.

¹⁶ el-Hucurat, 49/10.

¹⁷ el-Maide, 5/2.

¹⁸ eş-Şura, 42/38.

¹⁹ en-Nahl, 16/90.

²⁰ “Şüphesiz ki, Allah adaleti ve iyilik yapmayı, yakınlarla karşı cömert olmayı emredip, çirkin olan kötü görünen şeylerle, haksızlığı ve taşkınlığı yasaklıyor ve size böylece düşüncesiniz diye öğüt veriyor.” en-

erdemli birey ve toplum için gerekli olan *adalet, ihsan ve akrabaya yardım* ele alınırken; sapkın davranış örüntülerine işaret eden ikinci kısmı da bu çalışma ile ele alınmaktadır. Konu, sosyolojik olarak literatür taraması çerçevesinde incelenmektedir.²¹ Konuyla ilgili bilgiler, sosyal bilimler ve sosyolojik kaynaklardan toplanmış, özellikle alandaki çalışmalardan²² istifade edilerek bu kapsamdaki olay ve olguların değerlendirmesi ve gözlemlerimiz birleştirilerek veriler analiz edilmiştir. İlgili ayetin ikinci kısmının, sapkın davranış olarak sosyolojik perspektiften ele alınması bu çalışmanın özgünlüğüne işaret etmektedir. Araştırmanın temel problemi, sosyolojik perspektiften hareketle sapkın davranışlardan uzak durmanın erdemli bir toplumun inşasında katkısı olup olmadığını saptamaktır. Çalışmanın amacı, sosyalleşme sürecinde sapkın davranışlardan kaçınmanın erdemli toplumun inşasına hangi açılardan katkı sunduğunu ortaya koymaktır. Amaca dönük hedeflerden biri, sosyolojik perspektifle sosyalleşme sürecinin dinamiklerini ve bu sürecin erdemli toplumun inşasındaki rolünü ele almaktır. Diğer bir hedef ise erdemli toplumun inşasının gecikmesinde sapkın davranışların olumsuz etkilerini/rolünü değerlendirmektir. Bu amaç ve hedefler doğrultusunda literatür taraması, dolaylı ve dolaysız gözlem teknikleri yöntem olarak kullanılmıştır. Bu amaç kapsamında, sosyalleşme sürecinde²³ birey ve toplumu sapkın davranış örüntülerinden uzak tutmanın yollarının tespit edilmesi hedeflenmektedir. Bu yönüyle çalışma, ilgili ayeti, sapkın davranışlar boyutuyla sosyolojik perspektiften hareketle ele aldığı için, bu davranışların erdemli toplumun inşasının gecikmesindeki etkilerine/rolüne dikkat çekmek suretiyle bir boşluğu doldurmaktadır.

Bir toplumda güç sahipleri zayıfları ezer ve insanlar da bunu normal görmeye başlarsa, o toplumda meydana gelen olumsuzluklardan kimsenin şikâyet hakkı kalmaz. İnsanların birbirine daima muhtaç olduğu bir dünyada hiç kimsenin, hehangi bir kuvveti sonuna kadar tutma hakkı yoktur.²⁴ Ancak, bir vasıttan ibaret olan güce/yetkiye de, toplumda zayıfları korumak ve dengeyi kurabilmek için sahip olunmalıdır. Eğer zayıf kuvvetlisinden hakkını alamayan bir toplum söz konusu olursa, o toplum çürümeye başlamış demektir. Bu noktada, İslam ahlak nizamında Hz. Peygamberin “*çalıştırdıklarınıza yediğinizden yediriniz, giydığınızden giydiriniz*”²⁵ ifadesi fevkalade

Nahl, 16/90.

²¹ Zeki Arslantürk-E. Hamit Arslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013), 91, 115.

²² Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.; Sevrâ Fırınçoğulları, Suç, Sapma ve Toplumsal Kontrol, *Sosyoloji Toplumbilim-İctimaiyat İlmi Umran*, ed., Durmuş Ali Arslan-Gülten Arslan, 365-377, Çanakkale: Paradigma Akademi, 2018; Neriman Açıkalin, “Fuhuş Pazarında Sermaye Olmak: Mersin Örneği”, *Çalışma ve Toplum*, 3 (2013), 243-282.

²³ Zeki Arslantürk- M. Tayfun Amman, *Sosyoloji* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013), 369-370.

²⁴ Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2008), 71.

²⁵ Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistani, *es-Sünen* (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyan, 1998), Nikâh, 42.

önemlidir. Yine Hz. Ebubekir'in de hilafetindeki ilk konuşmasında “*sizin za-yıfınız haklı olduğça, en kuvvetlinizden de olsa, ondan onun hakkını alırım. ...*”²⁶ yaklaşımı, gücün/yetkinin yönünün “*adalet*”e dayanmasına işaret ettiği görülmektedir. Dolayısıyla bu anlayış, toplumsal hayatta hiçbir kimsenin ezilmesi, sömürülmesi, zulüm ve haksızlığa uğramasına izin vermeyen; tam aksine sadece adaleti, hakkaniyeti, doğruluğu ve dürüstlüğü, barışı, sevgiyi ve saygıyı sağlayan erdemler ya da ahlaki ilkelerle mümkündür. Ancak, toplumda erdemlerin hayır, fazilet ve şeref duyguları ile yükselttiği²⁷ insana irtifa kaybettiren uyuşturucu bağımlılığı, intihar, terör, cinsel sapkınlıklar, boşanma, fahşa, münker ve bağı gibi sapa davranışları da söz konusudur. Bu çalışmada üzerinde durulan sapa vurgusu, toplumun ortak inanç ve davranışlarından ayrılma yönelimini içeren davranışları ifade etmektedir.²⁸ Birey ve toplumun bu sapkın davranışlardan korunması gerekmektedir. Öyleyse sapkın davranış nedir, nasıl tanımlanır? Bu davranışlar insana ve topluma neler kaybettirir? Hangi olumsuz sonuçların doğmasına sebep olur? gibi soruların cevaplanması gerekmektedir.

Sapma, toplumun büyük bir çoğunluğunca kabul edilen normlara karşı gelme, uyum göstermeme ve ihlal etme şeklinde tanımlanabilir.²⁹ Durkheim’a göre “*Toplumsal örgütlenmenin gerçekleştiği her alanda sapma ortaya çıkar ve toplumsal organizasyonun sağlıklı işleyişi için gereklidir. Toplumun kendi varlığını tanımlayışı, kendinden olmayanı tanımlayışında gizlidir. Doğru olanın açıkça ortaya konması ve tanımlanması, yanlış olanın görünür olmasıyla mümkündür. Dolayısıyla sapma toplumun kendi varlığını tanımlayıp sürdürebilmesinin önemli ve gerekli bir parçasıdır*”.³⁰ Sapma kavramı birey ve grupların normlara uygun olmayan ihlalleri için geçerlidir. Cinayet ve enest ilişkisi³¹ de olduğu gibi bireyler, sınırı belirlenmiş davranış kalıplarının dışına çıktığı anda sapa davranışı başlamaktadır. Durkheim sapmanın en önemli fonksiyonlarından birinin “*insanlar sapkınlığı tanımlayarak doğruyla yanlış öğrenirler*” açıklamasında bulunur.³² Örneğin aşırı hız nedeniyle meydana gelen ölümlü kazalar, cinayetler, yaralamalar, hırsızlık, yolsuzluk ve şiddet gibi toplumsal düzeni bozan eylemler birer sapa davranışı olarak kodlanabilir. Toplumsal düzen, toplumsal kontrol mekanizmaları olan değerler

²⁶ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Tarihu'r-rusul ve'l-muluk* (Beyrut: Daru't-Turas, 1967), 3/210-211.

²⁷ Osman Turan, *Tarihi Akışı İçinde Din ve Medeniyet* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1998), 13.

²⁸ Joseph H. Fichter, *Sosyoloji Nedir*, çev. Nilgün Çelebi (Ankara: Anı yayıncılık, 2016), 220.

²⁹ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, çev. Cemal Güzel (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2008), 842; Sulhi Dönmez, *Sosyoloji* (Ankara: Savaş Yayınları, 1982), 256; Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011), 273.

³⁰ Sevrâ Fıncıoğulları, Suç, Sapma ve Toplumsal Kontrol, *Sosyoloji Toplum Bilim-İçtimaiyat İlmî Umrân*, ed., Durmuş Ali Arslan-Gülten Arslan (Çanakkale: Paradigma Akademi, 2018), 366.

³¹ Gordon Marchall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akinhay-Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), 639.

³² Fıncıoğulları, Suç, Sapma ve Toplumsal Kontrol, 367.

ve normlar tarafından sağlanır. Bu mekanizmalar, resmi veya gayr-i resmi biçimde toplumsallaşma sürecinde öğrenilir veya içselleştirilir; sonraki aşamada ise toplumsal kontrol süreci gerçekleştirilmiş olur. Zira “toplumsallaşma sürecinde uyum sağlayıcı davranışlar pekiştirilir ve ödüllendirilirken uyumsuz davranışlar cezalandırılır”.³³ Zararlı alışkanlıkların ve sapkın davranışların çok büyük bir kısmı doğuduktan sonra aile, eğitim, toplumsal çevre, kitle iletişim araçları³⁴ ile sosyal mecralar vasıtasıyla ve öğrenme yoluyla³⁵ kazanıldığı için, toplumsallaşma sürecinde fevkalade etkili olan bu faktörlerin sapma davranış türlerinden uzak tutulması gerekmektedir. Bu süreç ise kendiliğinden oluşmamaktadır. Zira toplumu biçimlendiren, inşa eden bu önemli husus aileden başlayarak okul, yönetim birimleri,³⁶ akran ve arkadaş grupları, komşular, STK’lar, dernekler, camiler, kitle iletişim araçları, sosyal platformlar gibi sosyo-dini ve kültürel faktörler yoluyla gerçekleşmektedir. Söz konusu aktör ve kurumlar, ilgili süreci ilkeli ve sorumlu davranarak yürütür ve sonuçlandırır. Müspet netice elde edilir, yani toplum ve üyeleri bu süreçten olumlu yönde etkilenir; aksi takdirde netice olumsuz olur ve bütün bir toplum da bundan menfi yönde etkilenir. İşte, birey ve toplumun erdemlerle inşa edilmesine engel oluşturan ve normal görülme-yen fahşa, münker ve bayğ ile sınırlı tutulan sapma eylemleri, burada sosyolojik perspektiften analiz edilmektedir.

Fârâbî’nin de işaret ettiği gibi, her bir insan fitrat olarak diğerine ihtiyaç duyar; bu da yardımlaşma biçiminde grubun/cemaatin bir araya gelmesiyle mümkündür. Yardımlaşma ve paylaşmanın oluşturduğu toplum, erdemli toplumdur. Ancak, her şehirde ya da toplumda mutluluğa ulaşma imkânı bulunmamaktadır.³⁷ Bu anlamda bir toplum veya şehirde her türlü aşırılık/fahşa, her türlü kötülük ve çirkinlik/münker ve her türlü zulüm, azgınlık, tecavüz, aşırı istek, haddi aşma/bağy’ın bulunması, oradaki insanların erdemli ve mutlu yaşayışlarını engellemektedir. Söz konusu bu engeller ve sosyalleşmenin önemi, alt başlıklarda açıklanmaya çalışılmaktadır.

1. SOSYALLEŞME SÜRECİNİN ERDEMLİ TOPLUMUN İNŞASINDAKİ ROLÜ

Bir etkileşim süreci olan sosyalleşme, diğer canlılarla ilgili değil, dünyaya geldiğinde tamamıyla yardıma muhtaç olan insan yavrusuyla ilgilidir. Diğer canlılar daha gelişmiş olarak dünyaya gelirken, insan başkasının ilgisi olmadan hayatını sürdüremez. Başlangıçta bir kısım biyolojik fonksiyonları olan

³³ Enver Özkalp vd., *Davranış Bilimleri-1* (Eskişehir: Anadolu Ün. Yayınları, 2014), 187.

³⁴ Yakup Çoştı, *Toplumsallaşma ve Dindarlık* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 53-62.

³⁵ Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, 80.

³⁶ Aziz Aysel, *Toplumsallaşma ve Kitle İletişim* (Ankara: Ankara Ü. Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınları, 1982), 16.

³⁷ Ebû Nasr el-Fârâbî, *El-Medinetü’l-Fâzıla*, çev, Yaşar Aydın (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021), 188.

bu canlı, zamanla toplumun bir üyesi haline gelir. Dili öğrenir, bazı tutum ve davranışları benimser hale gelir. Böylece birey bir kişilik kazanır ve yaşadığı toplumun bir üyesi haline gelir, onunla arasında bir bağ oluşturur.³⁸ Esas itibarıyla insan davranışlarının büyük çoğunluğu grup ve toplum içerisinde öğrenilmiş davranışlardır. Öğrenilen bu davranışlar insana kişilik kazandırır ve onun yaşam biçimini anlamlı kılarak ona mutluluk verir. Bu yönüyle kişiliğin kazanılması toplumsallaşma sürecinin en önemli sonuçlarından birisidir.

Gerçek mutluluğa, Fârâbî'nin de ifadesiyle erdemli fiillerle ulaşılabilir.³⁹ Bu fiillerin bireye, sosyalleşme sürecinde kazandırılması halinde olumlu, tersi bir durumda ise olumsuz etkilerinin toplumda yaygınlaşması söz konusudur. Bu yönüyle, birey ve toplum için hayati öneme sahip olan sosyalleşme, “bireyin kişilik kazanarak belli bir toplumsal çevreye hazırlanması, toplumla bütünleşmesi süreci” şeklinde tanımlanabilir.⁴⁰ Sosyalleşme, insanın biyolojik merkezli bir yapıdan sosyal bir varlık haline gelme durumu olup, doğumundan ölümüne kadar uzanan büyüme, olgunlaşma, gelişme süreç ve olguları ile birlikte gerçekleşmektedir.⁴¹ Bu süreç kendiliğinden oluşmamaktadır. Bu, toplumu biçimlendiren veya oluşturan, aile, akran grupları, okul, yönetsel birimler, dernekler, arkadaşlar, oyun kümeleri, komşular, kitle iletişim araçları ve dijital platformlar gibi maddi ve manevi çevresel faktörler tarafından gerçekleştirilmektedir.⁴² Toplumun değerleri, normları ve kültürü aileden başlayarak diğer sosyalizasyon ajanları tarafından bireylere aktarılır ve bu süreçte bireyler toplumun sosyo-kültürel yapısı ve değerleriyle bütünleşmeyi gerçekleştirirler. Eğer sosyalleşme sürecinde bütünleşme sağlanmaz ve müspet yönde gelişimi bakımından vicdan köreltilirse⁴³ erdemli toplum inşa edilemez.

Sosyalleşme sayesinde toplumun kültür, norm ve değerleri kendisine aktarılan bireyler rüşvet, zor kullanma, hilekârlık, cinsel taciz, şiddet, zulüm, gasp, ilke ve kural tanımama gibi sapma davranışlarında bulunmazlar. Çünkü bu süreçte bireyler, toplumun sosyo-kültürel yapı ve değerleri ile bütünleşmiştir. Böylece toplum, eksik veya hatalı sosyalleşme durumlarını, bazen formel bazen de informal anlamda çeşitli kurumlar ve normlarla yaptırım gücünü harekete geçirerek sağlamaya çalışır, yanlış hareketleri ve sosyal sapmaları kontrol altına alır.⁴⁴ Dolayısıyla bütünleştirme süreçleri de denilen sos-

³⁸ Özcan Güngör, Sosyalleşme ve Din, ed., Özcan Güngör-Rıdvan Şimşek, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2020), 503; Yakup Çoştı, Toplumsallaşma ve Din, ed., Niyazi Akyüz-İhsan Çapcıoğlu, *Din Sosyolojisi El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 370; Enver Özkalp, *Sosyoloji* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1992), 75.

³⁹ Ayhan Öztaş, Fârâbî Felsefesinde İnsan, ed., Bayram Ali Çetinkaya, *İnsan Anlam ve Hakikat* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2025), 291.

⁴⁰ Çoştı, *Toplumsallaşma ve Dindarlık*, 33.

⁴¹ Arslantürk-Amman, *Sosyoloji*, 221.

⁴² Fichter, *Sosyoloji Nedir*, 32; Arslantürk-Amman, *Sosyoloji*, 222; Çoştı, *Toplumsallaşma ve Dindarlık*, 53.

⁴³ Nedim Öz, Vicdanlı Nesilden Vicdanlı Topluma, *Amasya İlahiyat Dergisi*, 16 (2021), 378.

⁴⁴ Arslantürk-Amman, *Sosyoloji*, 224-225.

yalleşme, hatalı yapılırsa bireylerin sapma davranışlarını normalleştirmesine neden olabileceği gibi erdemli toplumun inşasına da engel teşkil edecektir.

2. SAPMA DAVRANIŞLARI

2.1. Bir Sapma Davranışı: Fahşa

Erdemli bir toplumu inşa etmenin önündeki engellerden ilki sapma davranışlarından olan “*fahşa*” ile ilgilidir. Fahşa,⁴⁵ fuhuş veya fahişe, ölçüyü aşma, her türlü aşırılık anlamında kötü ve kerih görülen düşünce, namusa aykırı hareket, fiil ve sözler demektir.⁴⁶ Buna göre itidâl ölçüsünü aşan her şey fâhiştir.⁴⁷ “*Hayâsızlık*” veya “*zina*” olarak Türkçeye çevrilen fahşâ kelimesi, edep, iffet, hayâ gibi erdemlerle çelişen söz ve davranışları ifade eder.⁴⁸ Örneğin alış-verişte aşırı aldatma fiiline “*gabn-i fahiş*” denilir ki bu, bir mal için geçerli olan fiyat sınırının ve ölçüsünün aşılması, değerinin çok üzerinde işleme tabi tutulmasıdır.⁴⁹ Bu fiil, temelde başkalarını aldatmaya yönelik olduğu için toplumun mana ve ortak kültür etrafında bütünleşmesine engel olmaktadır.⁵⁰ Bütünleşmenin bulunmadığı toplumda ise insanlar arasında sıkı bağlar oluşmadığı gibi, toplumsal yapı da bu bağlar çerçevesinde örülmemektedir. Sapma davranışı olan Fahşa’nın zıddı ise *iffet* kapsamına giren utanma, sükûnet, sabır, cömertlik, hür olma, kanaat, yumuşak huyluluk, düzenlilik, iyi hal, barışçeverlik, ağırbaşlılık ve kötülüklerden sakınma⁵¹ gibi faziletlerdir. Bu faziletli davranışlar toplumsal bağları güçlendirmekte, insanları birbirine bağlamakta, yardımlaşma ve dayanışmaya imkân vermektedir.⁵² Ancak, gündelik hayatta insanlar ölçüyü aşmış, normları ve ahlaki sınırları çiğnemek suretiyle birbirlerine kötü sözler söyleyebilmektedirler. Nitekim bir hadiste: “*Kötü söz (fahiş kelam) girdiği meclisi kirletir, çirkin gösterir.*”⁵³ buyrulmaktadır. Buna göre, iftira, dedi-kodu, gıybet, vb. fahiş kelam da toplumsal bağları menfi yönde etkileyen sapkın eylemlerdir. Bunun dışında insanlar elleriyle, dilleriyle ve diğer organlarıyla *fahşa* niteliği taşıyan eylemlere de yönelebilmektedirler. Mesela bireysel yönden insanın Allah’ın çizdiği normal ve fitrî yolların dışına taşmış, sapık yollarda tatmin araması *fahşa*, *fuhuş* ve *fahişe* sözcükleriyle tanımlansa dahi⁵⁴ bu davranışın hep toplumsal bir tarafı

⁴⁵ Günce Artantaş, “Bir Sapma Davranışı Olarak Fuhuş”, *Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi*, 70/1 (2021), 1.

⁴⁶ Rağıp, İsfehani, *Müfredat*. çev. Abdulkaki Güneş-Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 782; Toshihiko İzutsu, *Kur’anda Dini ve Ahlakî Kavramlar* (İstanbul: pınar Yayınları, 1991), 349; H. Mahmut Çamdibi, *Güzel Ahlak ve İnsan İlişkileri* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012), 62.

⁴⁷ Buket Ataman, “Günah Kavramı ve Günah Anlamına Gelen Bazı Kavramlar”, *International Social Sciences Studies Journal* 10/3 (2024), 410.

⁴⁸ Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2006), 4/273-275.

⁴⁹ Yusuf Kerimoğlu, *Kelimeler Kavramlar* (İstanbul: İnkılâb Yayınları, 1990), 2/31.

⁵⁰ Amiran Kurtkan Bilgiseven, *Genel Sosyoloji* (İstanbul: Filiz kitabevi, 1995), 293.

⁵¹ İbn Miskeveyh, *Ahlak Eğitimi/Tehzibu’l-Ahlâk*, çev. Abdulkadir Şener vd. (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017), 37.

⁵² Akdoğan, *Kur’an ve Sünnet’ten Örneklerle Sosyal Ahlak*, 106.

⁵³ Muhammed b. ‘İsâ et-Tirmizi, *es-Sünen* (Riyad: Dârü’l-Hadara, 2015), Birr, 4.

⁵⁴ Ali Ünal, *Kur’anda Temel Kavramlar* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1986), 327.

vardır. Yine insan ve toplumun sosyal ahlakına zarar veren zina,⁵⁵ eşcinsellik (livata),⁵⁶ babasının eşiyle evlenmek⁵⁷ ve diğer *münker* niteliği taşıyan sapma eylemleri hep toplumsal boyutlu olumsuz davranışlardır. Bu itibarla fahşa'nın tamamı toplum normlarına aykırı görülmekte ve kabul edilmeyen eylemler kapsamına girmektedir.⁵⁸ Bir *fahşa* çeşidi olan zina'yı ve diğer ihlalleri gerçekleştirmek şöyle dursun, erdemli bir toplumun oluşturulması gerektiğine inanan insanlar için onlara götüren yolların ve vasıtaların bile tümüyle terk edilmesi gerekmektedir.⁵⁹ Bu yüzden; hem kişisel hem toplumsal mükellefiyet için insanların, her zaman ve çağda erdemli/iffetli bir hayat yaşamaları ve yeni nesillerin geleceği için böyle bir toplumsal iklim oluşturmalarının zarureti ortadadır.⁶⁰

İslam'ın sosyal amaçlarından biri de neslin korunmasıyla birlikte sağlıklı bir toplumun oluşturulmasıdır. Bunun için sağlam bir aile yapısına, meşru bir kadın erkek birlikteliğine ihtiyaç vardır ki, nikâh akdi bunu sağlayan bir sözleşmedir. Nikâh dışı ilişki ise gayr-ı ahlaki⁶¹ bir davranış sayılmakta ve bu eylem hem fitraten hem de toplumsal değer ve normlar bakımından çirkin görülmektedir. Bu itibarla fuhuş, fahişelik ve buna götüren bütün davranışlar, birey, aile ve topluma zararlı oldukları için sapkınlıkla nitelendirilmiş,⁶² insanların ahlaki ilkelere riayet etmesi istenirken, birey, aile ve topluma zarar verici eylemlerde bulunmaları da hoş karşılanmamıştır.⁶³ Nitekim İslam'da ferdin cinsi ihtiyaçları tabii bir ihtiyaç olarak görülmüş, evlilik kolaylaştırılmış, fuhuşu kolaylaştıran ve özendiren yollar kapatılmış, ayrıca bu yönde gerekli sosyal ve hukuki tedbirler de alınmıştır.⁶⁴ Aynı şekilde insanların, değerleri çerçevesinde sapkın fiil veya ahlaksızlık denilen ve erdemli bir toplumun oluşturulmasını engelleyen *fahşa*'nın gizli-açık her türünden uzak durmaları birey ve toplumun istikrarı için çok önemlidir.⁶⁵ Toplumsal hayat içerisinde, herhangi bir kişi ahlaksızca bir eylemde bulunursa, İslam düşünce sistemine göre, böyle bir eylemi bir daha işlemek için gayret göstermelidir.⁶⁶ Ayrıca, erdemli ve ahlaklı bir toplum inşa etme hususunda dini ritüel ve ibadetlerin, özellikle namazın ayrı bir önemi vardır.⁶⁷

⁵⁵ en-Nisa, 4/19, 20; Yusuf, 12/24; el-İsra, 17/32.

⁵⁶ el-A'raf, 7/80.

⁵⁷ en-Nisa, 4/22.

⁵⁸ en-Nahl, 90.

⁵⁹ el-İsra, 17/32; en-Nur, 24/3.

⁶⁰ en-Nur, 30-31.

⁶¹ el-Bakara, 2/221; el-İsra, 17/32.

⁶² el-İsra, 7/32; Süleyman Uludağ, *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 171; Erving Goffman, *Damga*, çev. Ş. Geniş vd., (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2021), 199.

⁶³ en-Nur, 24/30-31.

⁶⁴ el-Bakara, 2/228-229, 231, 241; en-Nisa, 4/34.

⁶⁵ el-En'am 6/151; el-A'raf 7/28, 33; en-Nahl, 16/90.

⁶⁶ Ali İmran, 3/135; İslam düşünce sisteminde, fuhuş yapan erkek ve kadınlar "habis" (murdar) olarak vasıflandırmış ve bunların evlilik bağıını ancak kendi aralarında kurabilecekleri belirtmiştir. bk. en-Nur 24/26.

⁶⁷ el-Ankebut 29/45.

Mesela namaz ibadeti, erdemli toplumların edepsizlik, hayâsızlık ve kötülük sayıp reddettiği tutum ve davranışlarla uyumsuz, namaz kılan kişi ve toplulukları da bu sapkın davranışlardan uzaklaştırır. Zira dini sembol ve ibadetler, bireysel ve toplumsal hayatı düzenleyen ve estetize eden bir niteliğe sahiptir.⁶⁸ Namazın her türlü bireysel ve toplumsal sapkın davranış örüntülerinden alıkoyma özelliğine vurgu yapılması bu yüzdendir. Böylece burada ibadetin ahlâkî tesirlerine, kötülöklere karşı koruyucu özelliğine işaret edilmekte; ibadet etikleri halde hak hukuk gözetmeyen, edep ve ahlâk kurallarına uymayanlara da dolaylı bir uyarı yapılmaktadır.⁶⁹ Aynı şekilde iman-ibadet-ahlak bütünlüğü vurgulanmakta, bu bütünlüğün erdemli toplumun inşasındaki önemine dikkat çekilmektedir. Zaten din de, sosyolojik bakımdan inanç, ibadet ve gruba mensubiyetle karakterize bir yapıyla ve sosyalizasyon süreciyle sapma davranışları bertaraf etmektedir.⁷⁰ Dolayısıyla bütün ibadetler ve özellikle namaz, bir eylem biçimi olarak, bilinçli bir toplumun tecessüm etmesine neden olmaktadır.⁷¹

Aile ve toplumun düzenini temin edip güveni sağlayan, bireylerin dürüst ve iffetli oluşudur. Zaten meşru evlilik bağı olmayan erkek ve kadın arasında gerçekleşen fuhuş olgusu,⁷² öteden beri insan aklının, ahlâk ve hukuk sistemlerinin, semavî dinlerin ve toplumların yanlış, kötü gördüğü sapkın fiillerdendir. Çünkü fuhuş, neslin bozulması ve nesebin karışmasının yanı sıra evlendiği takdirde pek çok hakka sahip olabilecek kadın grubunun haksızlığa uğramasına ve bazı toplumsal sorunların doğmasına da neden olmaktadır. Nitekim İslam Peygamberi Hz. Muhammed İslâm'a yeni giren erkek ve kadınlardan *guruba bağlılık yemini* alırken, içtimaî ve siyasî prensipler yanında, sapkın davranışlardan uzak durma şartını da zikrederek *"temiz toplum"*a vurgu yapmıştır.⁷³ Zira fahşadan kaynaklı davranışlar, toplum düzeninin bozulması, insanlar arasında kin ve nefret duygularının büyümesi, kavga ve cinayetlerin artması, akrabalık, komşuluk, arkadaşlık gibi bağların çözölüp toplumun mânevî/ahlâkî değerlerinin temelden sarsılmasına yol açmaktadır. Ayrıca erkek ve kadının saygınlığının azalması ile insanı bedenî zevklerinin esiri yapıp, onun aşağılanması gibi problemleri de ortaya çıkarmaktadır.⁷⁴ Hâlbuki insanlığın ve toplumların geleceği, erkek ve kadın ilişkisinin sağlam bir aile temeline oturtulmasına bağlıdır. Bu manada aile yapısı sağlam olmayan bir toplumun ayakta kalması imkânsızdır. Eğer insanlar, toplumsal yapı-

⁶⁸ Vejdi Bilgin, *İbadet: Şekilsel, Sembolik ve Toplumsal* (Bursa: Emin Yayınları, 2014), 62.

⁶⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/273-275.

⁷⁰ Charles Y. Glock, Dindarlığın Boyutları Üzerine, ed. Yasin Aktay-M. Emin Köktaş, *Din Sosyolojisi* (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 254-255; Abdurrahman Kurt, *Din Sosyolojisi* (Ankara: Sentez Yayıncılık, 2021), 46.

⁷¹ Nedim Öz, "İslâm Dininde İbadetlerin Sosyal Boyutu", *Mütefekkir*, 8/15 (2021), 222.

⁷² Neriman Açıklalın, "Fuhuş Pazarında Sermaye Olmak:Mersin Örneği", *Çalışma ve Toplum*, 3 (2013), 245.

⁷³ Mehmet Emin Özafşar, *Hadislerle İslam* (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 5/520; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayınları, 1990), 1/154.

⁷⁴ Özafşar vd., *Hadislerle İslam*, 5/522.

nın temel birimi olan aileyi kurmayı ve yeni nesillerin inşasını göz ardı edip, yalnızca zevk ve şehvetlerinin doyumu için serbestçe bir araya gelecek olurlarsa, toplumda önü alınamayan sapkınlıklar baş gösterir. İşte bu sebeplerdir ki ahlaki ilkeler ve toplumsal kurallara aykırı sapkın eylemler, ilahi dinlerle birlikte toplumlar tarafından her çağda kötü olarak kabul edilmiş ve dinî değerler açısından da büyük günahlardan sayılmıştır.⁷⁵

Fuhuş ve fahişelikten kaynaklanan sapkın davranışlar, hem bireye hem de topluma yönelik zararlar içermektedir. Fuhuş ve her tür aşırılık tarzı eylemleri yapan insanlar, manen işlediği suçun psikolojik olarak ezikliğini daima hisseder, suçunu itiraf etmekten çekindikleri için de yalan ve aldatmaya başvurmak suretiyle toplumsal dejenerasyona neden olurlar.⁷⁶ Böylece bozulan ruh sağlığı bu fertleri toplum içinde huysuz ve hırçın kişiler durumuna getirirken, toplumsal dokuya da zarar vermektedirler. Hayâ ve iffet duygusu dejenere olmuş bu kişilerin, artık toplumsal hayatta yapmayacağı sapkın davranış yoktur. Artık onlar bir kısım sapkın davranışlarıyla toplumu da huzursuz eden birer üye durumuna gelmiştir. Ayrıca fuhşa dayalı eylemlerin yaygınlaştığı toplumlarda; “*insan varlığının devamı ve neslin idamesi*” zordur ve aile müessesesi de yara almaktadır. Hatta bu sebeple yıkılan aileler, toplum içinde sosyal dayanışmanın teessüs etmesini de önler. İnsanları birbirine düşürür, ailelerin parçalanmasına sebep olduğu gibi birçok aile facialarının meydana gelmesine sebep olup⁷⁷ toplumsal huzura da zarar verirler. Dolayısıyla fuhuş ile ilgili “*yaklaşmayın*” talimatını, bu fiilin toplumsal bir soruna dönüşmeden önlenmesi için alınan bir tedbir olarak görmek gerekir.⁷⁸ Zira ilgili fiile yaklaşılması halinde durumun, hem birey hem toplum açısından uygun olmayan sonuçlara neden olacağı muhakkaktır.

En genel anlamıyla Kâbe’yi çıplak olarak tavaf etme, isteyeniyi incitme, hadsizlik, iffetsizlik, aşırı kötülükler gibi anlamları ihtiva eden fahşa lafzını, tefsirci İbn Âşûr şu şekilde ifade etmiştir:

“Bozuk olması bakımından herkesin kınadığı, insanın fesadına sebep olan söz veya eylem olarak tarif etmiş; batıl inanç veya toplumu bozan her türlü eylemi bu kapsamda değerlendirmiştir. İnsan öldürmek, hırsızlık yapmak, zina suçlamasında bulunmak, mal gasp etmek gibi fertlere zarar veren; eşkıyalık veya zina yapmak, kumar oynamak, alkol tüketmek gibi topluma zarar veren davranışları buna örnek olarak göstermiştir. Dolayısıyla uygun ve olması gerekeni bozan her şey fahşa kapsamına”⁷⁹ girmektedir.

⁷⁵ Özafşar vd., *Hadislerle İslam*, 5/525.

⁷⁶ Nevzat Tarhan, *Kötülük Psikolojisi ve Toksik İlişkiler* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2024), 213-214.

⁷⁷ Mehmet Şeker, *İslam’da Sosyal Dayanışma Müesseseleri* (Ankara: DİB Yayınları, 1987), 64.

⁷⁸ Abdullah İnce, “İnsan, Toplumsal Sorunlar ve Kur’an”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 4/2 (Ekim 2020), 543.

⁷⁹ İbn Âşûr, et-Tahrir, 14/257’den aktaran Muhammet Abay, “Kur’an’da Fahşâ Lafzının Anlam Çerçevesi”, *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 40 (Aralık 2023), 31.

Bu kapsamda fâhişe, çoğulu fevâhiş ve isim şekli fahşâ kelimeleriyle iki tür sapkın davranışın nitelendirildiği belirtilebilir.

“Birincisi cinsel sapmalar ve ilişkilerdir. İkincisi de cana kıymak, namuslu insana iftira atmak, dilencilik yapma tersleyerek kovmak, konu komşudan bir şeyleri esirgemek, kibirlenmek, müstehcen konuşmak, dedikodu yapmak veya kadının kocasına, kocanın da karısına ait haklara riayet etmemesi gibi toplum tarafından yadırganan ve aşırılık, haddini bilmezlik, sınır tanımazlıktır.”⁸⁰

Şu halde bireyler, insan gruplarının doğru ve yanlış olarak kodladıkları normlar ve davranış kalıplarını sosyalleşme yolu ile öğrendiklerine göre; kime, nerede, ne zaman, nasıl davranacaklarına dair dayanaklar yaratırlar. Örneğin eşcinsellik, cana kıymak ve kibirlenmek toplumsal kesimlerin çoğunda normal dışıdır. Yine basit görülse de kişi konser ile futbol maçında bir şeyler yiyebilirken, aynı şekilde camide genelde yemek yemez.⁸¹ Bu perspektiften bakıldığında erdemli birey ve toplumun oluşmasına engel olduğu için toplumsal hayatta normal görülmeyen sapkın davranışlardan kaçınmak herkesin görev ve sorumluluk alanına girmektedir. Aynı şekilde bazı ahlaksızlıkları toplumsallaştırmak ve yaymak da, örneğin yanlış propaganda, iftira, suçların açıktan işlenmesi, ahlaksız hikâyeler, bu türden tiyatrolar, dizi ve filmler, karşı cinslerin gruplar halinde karışık ve uygun olmayan halde dolaşması⁸² vb. fahşa fiili kapsamında birey, aile ve toplumun düzenini bozan sapkın davranışlardır. Bireysel, ailevi huzurun sağlanması ve toplumsal bütünleşmenin gerçekleşebilmesi için bu sapkın eylem türlerinden özellikle yeni nesillerin uzak tutulması gerekmektedir.⁸³

2. 2. Bir Sapma Davranışı: Münker

Erdemli toplumu inşa etmenin önündeki engellerden ikincisi sapkın davranışlardan olan “münker”le ilgilidir. Huzurlu ve güvene dayalı bir toplumda “maruf”un, yani iyi ve güzel işlerin yaygın olması, “münker” denilen küfr ve başkaldırma;⁸⁴ kötü, sapkın ve menfi davranışların da engellenmesi gerekmektedir. Güvene dayalı ilişki⁸⁵ ve yapıya sahip olan toplumda insanlar, diğer insanların sözleri ve hareketlerinden müspet olarak etkilenir, onları örnek alır ve bu örnek davranışları da toplumda zamanla yaygın hale gelir. Elbette bunun tam tersi de mümkündür. Nitekim bir toplumda iyi ve güzel olan şeyleri kabul ettirip yaygınlaştırmaya, benimsetmeye çalışanlar ile sapkın ve

⁸⁰ Abay, “Kur’an’da Fahşâ Lafzının Anlam Çerçevesi”, 32.

⁸¹ Yavuz Tuna-Aysel Kayaoğlu, *Birey ve Davranışı* (Ankara: Anadolu Ün. Yayını, 2013), 118.

⁸² Ebu'l A'la Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 3/49.

⁸³ Kurtkan, *Genel Sosyoloji*, 285-86.

⁸⁴ İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, 284.

⁸⁵ Nevzat Tarhan, *Bilinçli Aile Olmak* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 134.

zararlı davranışları engellemeye çalışanlar övülmekte, gücü ve yetkisi nispetinde insanların bu toplumsal görevi yapması istenmektedir.⁸⁶ Toplumsal hayatta ahlaki ve kültürel normlara uygun bulunmayan sapkın davranışların önüne geçmek için, inançlı kişi veya grupların iyiliğin mücadelesini vermesi gerekmektedir. Sapkın davranışlar veya bütünüyle kötülük, esasen toplumda iyiliğin olmayışı ve yaygın hale getirilmeyişindendir.⁸⁷ Türkçeye “kötülük” diye çevirilen münker, mâruf kavramının zıddı olan sapkın bir davranıştır ki “akıl ve sağduyunun çirkin bulup reddettiği,⁸⁸ erdemli toplumun yadırgadığı tutum ve davranışlar” demektir.⁸⁹ Nitekim “*münkeri nehyetme ve marufu emretme*” davranışı, Kur’an’da inanan kişi ve toplumun temel nitelikleri arasında sayılmaktadır.⁹⁰ Dolayısıyla iyiliğin egemen hale getirilip yaygınlaştırılması, sapkın davranışları önlemek suretiyle erdemli bir toplum oluşturulması ve bu toplumun sürekli kılınması sadece Müslümanların değil, bütün insanların üzerine düşen toplumsal bir sorumluluktur.⁹¹ Nitekim önceki devirlerde, Kur’an’ın tipleştirmesine göre; inançsız grupların, toplumun ahlakını bozan kötü davranışlarda bulunanları sakındırmaması ile karşılaştıkları kötü son, söz konusu sorumluluğu yerine getirmeyen bütün toplumlar için bir ikaz yahut uyarı olarak verilmektedir.⁹²

Akıl ve din yoluyla bilinen mâruf’un zıddı olan münker, sağlıklı akılların kötü gördükleri ya da ilahi iradenin kötü olduğuna hükmettiği her iş⁹³ ya da dinin emirlerine aykırı düşen fiiller anlamına gelmektedir.⁹⁴ Mâruf, bilmek, aşına olmak, tanımak ve düşünerek veya eserini inceleyerek kavramak (arafe) anlamlarına gelirken; münker bilmemek, belirsizlik ve tanımamak anlamlarındaki n-k-r (nekira) kökündendir ki inkâr, münkir ve nukr sözcükleri de bu köktendir. Nitekim bir ayette, sapkın bir davranış olan “cinayet” için “nukr” (çirkin/kötü) sıfatı kullanılmıştır.⁹⁵ Diğer bir deyişle yanlış, İslâm dinine yabancı, Müslüman toplum tarafından yadırganan inanç, düşünce ve davranışlar için de -bazan fahşâ ile birlikte- münker kelimesi kullanılmaktadır.⁹⁶ Dolayısıyla terim, sadece soyut ve zihnen kabul edilmesi mümkün olmayan bazı önermeleri değil, toplumsal ve ahlaki açıdan fiilen uygunsuz ve muzır olan, bireysel ve toplumsal olarak uzak durulması, kaçınılması gereken tu-

⁸⁶ Al-i İmran, 3/114; Müslim, İman, 78.

⁸⁷ Tarhan, *Kötülük Psikolojisi ve Toksik İlişkiler*, 95.

⁸⁸ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 2/249.

⁸⁹ Karaman vd., *Kur’an Yolu Tefsiri*, 3/432-436; bk. en-Nisâ, 4/19, 140; daha geniş olarak el-A’raf, 7/157.

⁹⁰ Al-i İmran, 3/114.

⁹¹ Al-i İmran, 3/104; et-Tevbe, 9/71.

⁹² el-Maide, 5/79.

⁹³ İsfahani, *Müfredat*, 782.

⁹⁴ İzutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, 326.

⁹⁵ el-Kehf, 18/74.

⁹⁶ Çağrı, “Emir Bi’l-Mâruf Nehiy Ani’l-Münker”, 11/138.

tum ve davranışları içine almaktadır.⁹⁷ Buna göre ma'rufun zıddı olduğu için her türlü kötülük, adaletsizlik, zulüm, vb. toplumu ifsâd eden her davranış, münker kapsamında kabul edilebilir.⁹⁸ Toplumun ortak kültür, inanç ve bağları, toplum tarafından bilinmeyen, tanınmayan ya da zararlı görülen değerler ile korunamaz ve sürekli hale getirilemez. Çünkü münker, sosyolojik boyutu itibarıyla toplumun her kesiminde ortaya çıkma potansiyeline sahiptir. Diğer bir deyişle toplumun manevi değerlerinin insanlar için anlamı her şeyin üstündedir.⁹⁹ O halde, erdemli bir toplum ya da ortam oluşturabilmek için bireye ve topluma zarar veren bütün uygulama ve organizasyonlardan, özellikle sosyalleşme sürecinde etkili olan faktörler bağlamında uzak durmak gerekmektedir. Zira tasvip edilen ve edilmeyen tüm davranışlar ile toplumun “norm”u bu süreç içerisinde kişinin değeri haline gelmektedir. İçselleştirilen bu bilgi ve değerler, onlar tarafından da çocuklarına aktarılacaktır.¹⁰⁰ Eğer bu süreç, sosyalizasyon ajanları tarafından doğru yönetilebilirse kişiler, aile veya toplum sapkın davranışlardan korunabilir.

Dini bir tabir olan ma'ruf, genelde ve örfi olarak iyi, yararlı ve makul olarak bilinen bir uygulama anlamına gelirken; sosyolojik olarak toplumun üyeleri arasında ahenk ve sevgi ilişkisi kuran bütün fiilleri -mesela Allah yolunda infak etmeyi, yetimlere ve fakirlere yardım etmeyi, doğru ve iyi olan her şeyi- içine alır. Münker ise, sosyolojik manada insan topluluklarında genellikle kötü ve utanç verici, sapkın olarak kabul edilen -gurur, kibir, cimrilik ve gasp gibi- fiilleri ifade eder.¹⁰¹ Bu yüzden, iyiliği yaygınlaştırmak ve kötülüğe mani olmak önemli bir toplumsal görevdir. Bu görev, Peygamberlerin ifa ettiği¹⁰² ve bir topluluk olarak Müslümanların da yükümlü olduğu bir vazifedir.¹⁰³ Çünkü “*vasat ümmet*” olarak seçilmiş olmalarının asıl nedenlerinden birisi bu sosyal nitelikli vazifeyi icra etmeleridir.¹⁰⁴ Al-i İmran 104, aslında her bireyin yürütmekle yükümlü olduğu iyiliği emretme, sapkın davranışları engelleme görevini, sosyolojik açıdan örgütlü bir topluluğun yürütmesini isteyerek, kurumsallaşmaya işaret etmektedir. Bu kurum resmi, örgün veya sivil toplum kuruluşu olabilir. Çünkü iyiliği emretmek, sapkın davranışlar olarak kötülüktan alıkoymak, sadece Müslüman birey ve topluluklara zorunlu değildir, tüm toplumlar ve inanç grupları için zorunludur. Bu, aynı zamanda İslam'da idarenin/siyasal erk'in de adlî teşkilat bağlamında en önemli

⁹⁷ Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, 2/249.

⁹⁸ Seyithan Can, “Emir bi'l-Ma'ruf Nehiy an'l-Münker” İlkesinin Günümüz Dini Söylemin İnşasında İşlevsel Yönü”, *Eskiye* 40 (Mart/2020), 206.

⁹⁹ Akdoğan, *Kur'an ve Sünnet'ten Örneklerle Sosyal Ahlak*, 108.

¹⁰⁰ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 62.

¹⁰¹ Mustansır Mir, *Kur'ani Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, çev., Murat Çiftkaya (İstanbul: İnkılâb Yayınları, 1996), 106.

¹⁰² el-Araf, 7/157.

¹⁰³ Al-i İmran, 3/104.

¹⁰⁴ Al-i İmran, 3/110; et-Tevbe 9/112; Lokman, 31/17.

görevlerindendir.¹⁰⁵ Bir teşkilat olarak hisbe de, İslam toplumlarında sapkın davranışların yaygınlaşmasını çeşitli tedbirler alarak engelleyen ve toplumda ahlaki davranışların yaygınlaşmasını sağlayan bir kurumdur.¹⁰⁶ Dolayısıyla dinin, aklın ve toplumun hoş karşılamayıp çirkin gördüğü her türlü kötülüğü, zararlı ve sapkın davranışı ortadan kaldırmakla görevli muhtesib de, cemiyetin huzurunun sağlanmasında önemli derecede rol oynayan bir kamu görevlisidir.¹⁰⁷ Burada bütünüyle amaç, marufun yaygınlaştırılarak toplumsal bütünleşme¹⁰⁸ ve huzurun sağlanmasıdır.

Münker kavramını daraltıcı yorumlar da vardır. Buna göre, sapkın davranış olarak münker, Allah'ı inkar, şirk ve Peygamberi yalanlama anlamına gelmektedir. Başka bir görüşe göre ise, münker; zina, cinayet ve hırsızlıktan oluşan sosyal bir suçtur. Münker ile fâhşâ birlikte kullanıldığında ise fahşa sözcüğü zina anlamındadır. Fahşa sözcüğü, bu durumda, kötülüğü iki katıyla anlatır.¹⁰⁹ İster dar isterse geniş anlamı itibarıyla olsun münker'den kaynaklanan inançsızlık ve gayr-ı ahlaki davranışlar toplumdan uzak tutulur da ve ma'ruf olan doğru, güzel, uygun, yararlı ve iyi niteliklere sahip eylemler cemiyete kazandırılırsa, Fârâbî'nin tipleştirilmesiyle “erdemli toplum ve şehir”e ulaşmak imkân dâhilindedir.¹¹⁰ Böylece cemiyet-i kâmil denen toplum tasavvuru gerçekleştirilmiş olur ki, bu da, güvenin, adaletin, istikrarın, refah ve huzurun bütün özellikleriyle toplumsal varlığa bürünmesi demektir.¹¹¹ Bu toplumsal varlık ve yapıda ise, bütün toplumsal kesimler hak ettiklerine ulaşır ve barış içerisinde yaşarlar.

Kötülüğü engelleme görevinin ihmal edilmesi ya da sapkın davranışların işlenmesine seyirci kalınması, yalnızca onu işleyenleri ve münkerin işlenmesinden zarar gören kişileri etkilemez, o fiilin işlenmesine engel olmayanlarla birlikte bütün toplumu da etkiler. Özellikle toplumda yöneticilik ve önderlik edenler, kötülüklerle bulaşıp toplumu yozlaştırmamalı, bilakis toplumun ileri gelenleri konumunda bulunanlar erdemleri, değerleri ve ahlaki ilkeleri daha çok uygulayarak bütün topluma ve özellikle gençlere model olmakla yükümlüdürler.¹¹² Eğer yetki sahipleri sapkın davranışlara sessiz kalır veya bizzat menfi davranışları kendileri yapar hale gelirse, mevcut toplumsal yapı çözülür ve zamanla parçalanır. Esasen söz konusu modellik, her şart ve durumda yetki sahipleri tarafından ortaya konmak suretiyle yeni nesillerin müspet yönde sosyalleşmesi sağlanarak toplum bütünleşmesi gerçekleştirilebilir. Aksi takdirde yönetim

¹⁰⁵ Vecdi Akyüz, *Kur'an'da Siyasî Kavramlar* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1989), 103.

¹⁰⁶ *Temel İslam Ansiklopedisi*, “Emir bi'l-Ma'ruf Nehiy ani'l-Mümker”, ed. Tuncay Başoğlu (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 2/441.

¹⁰⁷ Ziya Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi* (İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1991), 144.

¹⁰⁸ Bilgiseven, *Genel Sosyoloji*, 293.

¹⁰⁹ Akyüz, *Kur'an'da Siyasî Kavramlar*, 102; Hasan Elik-Muhammed Çokun, *Tevhid Mesajı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 194.

¹¹⁰ Fârâbî, *El-Medînetü'l-Fâzıla*, 188; Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 114.

¹¹¹ Ergün Yıldırım, *İslam Toplum Tasavvuru* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 54.

¹¹² el-Maide, 5/62-63; Hüd, 11/116-117.

kademesinin, yönetilenlerin ifadesiyle “... *Rabbimiz! Biz ileri gelenler ve liderlerimize uyduk, onlar bizi doğru yoldan uzaklaştırdılar! (yani bizi saptırdılar!) Onlara iki kat azap çektir ve onları rahmetinden mahrum bırak!*”¹¹³ gerçekliğiyle yüzleşmeleri kaçınılmaz olur.

İyiliği yayıp kötülükle mücadele etmek, hem toplumun korunması hem de Müslümanların başkalarının iyiliğini istemesi açısından fevkalade önemlidir. Bu manada Müslümanlardan her birinin sorumluluk bağlamında çobana benzetilmesi,¹¹⁴ aralarındaki toplumsal birlik ve beraberliğin canlılığına işaret olduğu kadar zayıf ve güçsüzlerin haklarının güçlüden alınmasından yana toplumsal manada tavır koymak gerektiğini de ifade etmektedir. İyiliğin yaygınlaştırılarak toplumsal huzurun sağlanması için, iyilikten yana olan kişi ve grupların birbirlerine destek vermeleri gerekmektedir.¹¹⁵ Zira bir toplumda sapkın davranışlarla mücadele edip, iyiliği yaygın hale getirenler olmazsa, giderek birer kural haline gelen sapkınlık ve suç ile ilgili işler, zamanla bir yaşam tarzına dönüşerek bütün toplumu çepeçevre kuşatır. Tebliğ müessesinin zaafa uğraması sonucunda ise yeryüzü ifsat olur ve doğal olarak toplumda tefrika çıkar. Bu yüzden Kur'an'ın temel gayesi, yeryüzünde ahlaki bir toplum kurmak ve bu toplum vasıtasıyla insanlığın temel değerlerini korumaktır. İyiliği ayakta tutmak ve başkalarına tavsiye etmek, kötülüğü, insan hakları ihlallerini gerekirse güç kullanarak ortadan kaldırmak, bütün insanlar ve özellikle Müslümanların, örgütlü güç olarak da devletlerin sorumluluğundadır.¹¹⁶

Fertlerin dinî ve ahlâkî hayatın gelişmesine, kamu düzeninin sağlanmasına katkıda bulunmayı bir Müslümanlık ve vatandaşlık borcu şeklinde telakki etmeleri, İslâm toplumunun bir karakteristiği olarak görülmektedir.¹¹⁷ Bu bakımdan genel olarak dini kaynaklarda çocuklar, kadınlar, yaşlılar, engelliler, kimsesizler, çalışanlar gibi kesimlerin haklarıyla dinî değerler, çevre, canlı ve cansız tabiat, halk sağlığı ve genel olarak insan hakları, ilim ve kültür, adalet, hürriyet, toplumsal barış gibi değerlerin ve ideallerin korunup geliştirilmesine özel önem verilmiştir. Bunlara yönelik her türlü sapkın, zararlı ve yıkıcı eğilimlerin etkisiz kılınması ve genel olarak din'in fitne ve fesat saydığı kötülüklerin bertaraf edilmesi, erdemli toplum adına gerçekleştirilmelidir.¹¹⁸ Bu hususlara uyulması halinde erdemli bireyler ve ona bağlı olarak hem erdemli bir toplumun inşası hem de ilgili toplumun sürdürülmesi mümkündür. Aksi halde, sapkın davranışlar toplumda yaygınlaşır ve huzurlu bir toplumu inşa etmek imkânsız hale gelir.

¹¹³ el-Ahzab, 33/67-68.

¹¹⁴ Ebu Abdilleh Muhammed b. İsmail Buhari, *el-Camiu's-Sahih* (Şam: Daru İbn-i Kesir, 2002), İstikraz, 20.

¹¹⁵ el-Hucurat, 49/10.

¹¹⁶ Akyüz, *Kur'an'da Siyasi Kavramlar*, 108.

¹¹⁷ Çağrı, “Emir Bi'l-Ma'ruf Nehiy Ani'l-Münker”, 11/141.

¹¹⁸ Çağrı, “Emir Bi'l-Ma'ruf Nehiy Ani'l-Münker”, 11/141.

2. 3. Bir Sapma Davranışı: Bağy

Erdemli toplumu inşa etmenin önündeki engellerden üçüncüsü sapkın davranışlardan olan “bağy” ile ilgilidir. Bağy, her türlü aşırılık, şiddet, saldırganlık, öldürme vb. kapsayan ve “aşırı arzu ve *haddi aşma*” anlamına gelmektedir. Bu davranışlar, bireyler ve toplum tarafından engellenmediği zaman, sosyolojik olarak genel düzenin korunmasına, toplumun muhafazasına mani olmaktadır.¹¹⁹ Fakat yine de bilinmelidir ki insan, kaba kuvvetle “*ıslah*” edilemez.¹²⁰ Vasat niteliği ön planda olan İslam, aklın ve dinin belirlemiş olduğu sınırların dışına çıkmayan bir birey ve toplum anlayışına sahiptir. Bu yüzden İslam, bizzat insanın, yaratılmış olduğunu unutup, istediği her şeye sahip olabileceği, her şeyi yapabileceği vehmine kapılıp davranışlarında dengeyi ve orta yolu aşp sapkın davranışlar yapmasını değil; bireysel ve toplumsal anlamda sevgi, saygı, merhamet, itidal ve hakkaniyeti ön planda tutmasını önermektedir. Başka bir deyişle İslam hoşgörü ve sevginin, inanç ve ibadet özgürlüğünün bulunduğu, israfın, ölçü ve tartıda hile gibi hadsizliklerin olmadığı, adaletin, emniyet ve güvenin hâkim olduğu, hiçbir kimsenin hakkının çiğnenmediği ve gasp edilmediği bir toplum modelini öngörmektedir.¹²¹ Bu toplum modeli ise, her düşünce ve inançtan insanın birbirine saygı çerçevesinde yaşamasına imkân veren bir anlayış ya da ortamı gerekli görmektedir.

B-ğ-y (beğâ) kökünden türeyen “bağy” sözcüğü, kibir, zulüm, azgınlık, her türlü tecavüz, aşırı istek, haddi aşma, ifrat,¹²² davranışlarda dengeyi ve orta yolu aşma isteği anlamına gelmektedir.¹²³ Bazen nitelikte bazen de nicelikte olan bu davranışta dengeyi ve orta yolu aşma, Allah’a karşı gelme ve dinin çizdiği sınırları aşma manasında ahlaki bir terim olarak toplumsal anlamda kullanılmıştır.¹²⁴ Zaten asıl konumuzu ahlaki bir terim olarak toplumsal anlamda kullanılan sapkın davranışlar kapsamındaki bağy oluşturmaktadır. Bu da iki çeşittir: biri övülen/iyi bağy, yani adaletten ihsana, bağlayıcı niteliğindeki eylemlerden bağlayıcı olmayan davranışlara doğru geçmektir. Diğeri ise yerilen/kötü bağy, yani haktan batıla yönelmek, şüpheli şeylere kadar uzanmaktır. Bu manada bağy, çoğunlukla birey ve toplum için kötü olan durumlar veya sapkın, suç teşkil eden davranışlar için kullanılmış¹²⁵ olsa da sosyolojik olarak aşırılık, azgınlık, taşkınlık, ezme, horlama, haset, büyükleme, aşırı fesatçılık, ölçsüzlük anlamlarındaki sapkın sosyal davranış

¹¹⁹ M. Abdulah Draz, *Kur’an Ahlakı*, çev. Emrullah Yüksel-Ünver Günay (İstanbul: İz Yayıncılık, 1993), 127.

¹²⁰ Ali İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, çev. Salih Şaban (İstanbul: Nehir Yayınları, 1993), 144.

¹²¹ Yıldırım, *İslam Toplum Tasavvuru*, 55.

¹²² *Kur’an-ı Kerim Lugatı*, çev. Mahmud Çanga (İstanbul: Timaş Yayınları, 1989), 90.

¹²³ İsfahani, *Müfredat*, 158; Akyüz, *Kur’an’da Siyasi Kavramlar*, 261.

¹²⁴ el-En’am, 6/164; en-Nahl, 16/90; el-Kasas, 28/76; eş-Şûra, 42/27; el-Hucurat, 49/9; Ali Şafak, “Bağy”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), IV/451.

¹²⁵ İsfahani, *Müfredat*, 158-159

örüntülerini de kapsamaktadır. İnsan ve toplum için zararlı olan eşkıya ve terörist anlamındaki bağı sözcüğü de aynı kökten türemiştir.¹²⁶ Yol kesenler ya da haydut/bağı diye tabir edilen bu kural, kaide bilmez kişiler, ahlaki ilkelerle toplumsal normlar ve değerlere uyumlu davranmayarak toplumsal bütünleşmeye zarar vermektedirler. Elbette sosyalleşme sürecinde tevhidin, adaletin, hayrın, yardımlaşma ve ihsan gibi değer ve erdemlerin esas alındığı bir toplum anlayışında bağiler, yok denecek kadar az olacak ya da toplum zamanla bunları rehabilite etmek suretiyle Fârâbî'nin işaret ettiği fazilet toplumuna dönüşme imkânı bulabilecektir.¹²⁷ Ancak, geçmiş'i, an'ı ve geleceği birlikte değerlendiren ve toplumsal olay ve olguları üç boyutlu bir zaman diliminde algılayan insanın, bireysel ve toplumsal değişimi gerçekleştirmesi kolay bir süreç değildir. Bu yüzden herkes, karşılıklı bir etkileşim ve sosyalleşme sürecinde aileden başlayarak kurumsal ve sivil ortamlarda iyilik ve adaleti yaygınlaştırmalı, her türlü azgınlık, taşkınlık ve ölçüsüzlüğü toplumsal ortamlardan uzaklaştırma mücadelesi vermelidir. Böylece hem bireysel manada insanın sosyalleşmesi gerçekleşmiş hem de toplumun geleceğine müspet manada yatırım yapılmış olacaktır.¹²⁸

Yüce yaratıcı, her uygarlık çağının içinden çıkardığı peygamberlerle toplumları uyarıp, mübah olan nimetlere yaklaşmayarak hayatı katlanılmaz hale getirmenin yanlışlığına işaret ettikten sonra, toplumsal hayatta asıl uzak durulması gereken sapkınlıkların neler olduğunu özetle şöyle belirtmektedir.¹²⁹ Buna göre yaratıcı başta zina ve fuhuş olmak üzere, açık ve gizli kötülükleri, ahlâksızlıkları; başkalarının malına, canına, namus ve şerefine karşı saldırıyı; Allah'a ortak koşmayı yani aslı esası bulunmadığı apaçık ortada olduğu halde birtakım varlıkları tanrılaştırmayı ve nihayet Allah hakkında herhangi bir doğru bilgi ve delile dayanmadığı halde “*Allah şunu helâl kıldı, bunu haram kıldı*” gibi ölçüsüzce sözler sarf etmeyi tasvip etmemektedir.¹³⁰ Bütün bunlar hem yaratıcıya karşı isyan, hem de ahlaki olarak toplumsal düzlemde haddi aşma, dengeyi ve toplumsal bütünleşmeyi bozan sapkın davranışlardır. Dolayısıyla bir itidal dini olan İslâm'ın, yasakçılığı da fazlasıyla serbestliği de onaylamadığını; esasen fitratı bozulmamış her insanın doğru, iyi, hoş ve faydalı bulunduğu maddî ve mânevî şeyleri aşırıya kaçmadan kullanmasını; sapkın ve zararlı bulunduğu şeylerden de kaçınması gerektiğini ortaya koymaktadır.¹³¹ Esasen Allah'ın insana verdiği varlık ve güç, şükür vesilesi bir nimet olarak değerlendirilmezse klasik olarak Karun, Firavun ve Haman üçlüsünde oldu-

¹²⁶ Akyüz, *Kur'an'da Siyasi Kavramlar*, 261.

¹²⁷ Yıldırım, *İslam Toplum Tasavvuru*, 92.

¹²⁸ Akdoğan, *Kur'an ve Sünnet'ten Örneklerle Sosyal Ahlak*, 44.

¹²⁹ en-Nahl, 16/84-89; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak – Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 2/547.

¹³⁰ Ebu'l A'la Mevdudi, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 3/49.

¹³¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 2/520.

ğu gibi, sosyolojik olarak sapkın davranışlar bağlamında modern insanın da şımarması, şaşırması ve insanlara haksız yere tahakküm etmesine neden olacaktır ve olmaktadır.¹³² Nitekim hayatın ritmini mekanikleştiren ve insanı kitleleştiren sanayi toplumu ile kâr ve kariyeri merkeze yerleştiren kapitalist anlayış¹³³ ve aynı zihniyetteki modern insan, özellikle günümüzde sırtını “güce” dayamak suretiyle toplumların “özne oluşu” ve huzurunu hiçe saymaktadır. Bu azgın ve kural tanımaz yapının değiştirilmesi için birey ve toplumun sosyalizasyon sürecinden itibaren fahşa, münker ve bağı gibi sapkın davranış türlerinden uzaklaştırılması, adalet, ihsan ve akrabaya yardım ile başlayan erdemlerle ihya edilmesi gerekmektedir.

Tarihsel olarak İslam daveti ‘Allah’tan başka ilah yoktur’ çağrısıyla başlayıp toplumsallaşırken ve insanın özgürlüğünü vurgularken, ona taraf olanlar ve olmayanlarla her zaman ve zeminde karşılaşmıştır. Söz konusu çağrıyla karşılaşınca ona düşman olanlar, onu susturup engelleyemeyince çarpıtmayı denemişlerdir. Bu mücadelede failler ve aktörler değişse bile, tarih boyunca tepkilerin nedeni ve faillerin özellikleri genel olarak değişmemiştir. Tevhid-şirk çatışması, o günden bugüne devam eden ve yarına devam edecek olan bir süreç olmuştur. Bu süreçte şirk, hep meselenin ‘istikbar’ boyutunu temsil etmiş ve ‘teva’, ‘tağut’, ‘teref’, ‘müstekbir’, ‘istizâf’ gibi kavramlarla birlikte açıklanmıştır. Bu manada ‘kibir’ kökünden türemiş olan ‘istikbar’, sosyolojik olarak bireyin kendisini sapkın davranışlar çerçevesinde ‘büyük görmesi’, ‘kibirleşmesi’, ‘böbürlenmesi’ anlamlarına gelmektedir. Bunun en tipik örneği, yaratılışının ve varlığının ‘bütün yükselme derecelerinin sahibi olan Allah’ın¹³⁴ iradesine bağlı olduğunu unutan şeytani düşünce ve ideolojideki insan gruplarıdır. Bu anlamda istikbar halinde olmayı ifade eden ‘bağı’, öncelikle Mekke’nin müşrik eşrafının İslam’a, Peygambere, Mümin topluluğa yönelik hadsizliklerini, baskı ve zulümlerini tanımlarken; aynı davranışların çağların ötesine taşınarak varlığını modern dünyada da sürdürdüğünü belirtmek bir zorunluluktur. Bu bağlamda müşrik önderlerin ve toplumların sahip oldukları büyük mal ve mülklere rağmen nasıl doyumsuz kişiler ve kitleler oldukları, toplumsal anlamda diğer insanların canlarına, mal ve mülklerine nasıl göz diktikleri ve el koydukları sapkın davranışlar olarak kaydedilmelidir.¹³⁵ Bu girişim ve

¹³² Nedim Öz, *Müstekbir ve Müstazâf Kavramlarına Sosyolojik Bir Yaklaşım* (İlahiyat (Otto) Yayınları, 2022), 43.

¹³³ Kemal Sayar, *Hatıraların Evi-Günümüzde Aile* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2022), 96; Yıldırım, *İslam Toplum Tasavvuru*, 47-49.

¹³⁴ el-Mearic, 70/3.

¹³⁵ Bugün başta Filistin olmak üzere dünya üzerindeki azgın ve sınır tanımayan küresel güçlerin, mazlum insanlara orantısız biçimde saldırması, onları öldürmesi, aç ve susuz bırakması, şiddete tabi tutması, mal ve mülklerini gasp etmesi, yer altı ve yer üstü kaynaklarını ele geçirmesi buna örnek verilebilir. Bu zulüm ve soykırım karşısında İslam dünyasının sessizliği ve asla affedilmeyecek olan aymazlığı bir tarafa, batılı güçlerin ve ABD Senatosunun binlerce insanın katilini, 24 Temmuz 2024 günü yaptığı konuşmada ayakta alkışlaması tam bir akıl tutulmasıdır. Bu arada, 7 Ekim 2023’te başlayan soykırım sürecine 31 Temmuz 2024 tarihinde Hamas’ın siyasi liderlerinden İsmail Haniye’nin nokta atışı ile İran’ın başkenti Tahran’da şehit edilmesi, yönetimleri ele geçirilmiş Orta Doğu Düzen-

çabalar *gasp, fiili zorbalık* şeklinde olabileceği gibi, *ikna etme, siyasi veya politik oyun ve manevralar, baskılar* biçiminde de olabilmektedir. Örneğin, ekonomik zulüm ve sömürü olarak (bağy) Kur'an'da ifade edilen; Hz. Davud'a gelen davacılarından biri, öbürüne göre çok büyük imkâna, yani doksan dokuz koyuna sahip olmasına rağmen, haddi aşan aşırı istekle yalnızca bir koyun gibi sınırlı imkânlarla sahip insanın elindekine göz dikmiş açgözlü ve doymaz sapkın tipleri temsil etmektedir. Söz konusu tiplerden, günümüzde toplumlar ve ülkelerin yeraltı yerüstü değerli kaynaklarını ve beşeri sermayesini sömüren ülkeler ve yöneticilerinden fazlasıyla bulunmaktadır. Bu yönüyle rızkın bolluğu ve gücü elinde bulundurmamak, aşırı isteği kışkırtıcı bir etkiye sahiptir.¹³⁶ Zaten insan yaratılışı gereği doymaz ve açgözlüdür, hep “*daha fazlasını ister*”,¹³⁷ bu da onu ne zaman kendisini yeterli görse çabucak azgın ve sapkınca davranmaya itmektedir.¹³⁸ Bu yönüyle her türlü aşırılık ve haksız talep de, bireysel ya da toplumsal manada sapkınlık olarak nitelendirilir.¹³⁹ Çünkü haksız talep ve aşırılıklar, ilk etapta kişinin ya da toplumun lehine gözükmeyle birlikte, başkalarının aleyhine sosyal dengenin bozulmasına neden olmaktadır. Bu ise sosyolojik manada ne adalet, ne din, ne de birey ve toplum bakımından onaylanacak bir davranıştır.

Bağy ile ilgili sapkın eylem ve durumları zulüm, kibir, haddi aşma ve dengeyi bozma anlamında değişik biçimlerde örneklendirmek mümkündür. Siyasi ve hukuki zulüm ve haksızlık anlamında bağy'ın özü, başkası aleyhine sınırı aşmak olduğu için birey veya toplum haklarının çiğnenmesi olarak adlandırılabilir. Bu yönüyle hiçbir birey, grup, toplum ya da kurumun insanların haklarını çiğnemesi kabul edilebilir bir durum değildir.¹⁴⁰ Böylesi bir durum, bireysel açıdan rencide edici sapkın bir davranış olduğu kadar, toplumsal açıdan da kişi ve grupların anlamlı birlikteliğine¹⁴¹ de zarar vermektedir. Bozgunculuk manasında olan bağy hususunda, kavmi Karun'a “... Yeryüzünde bozgunculuk ve karışıklık çıkarmayı istememesini”¹⁴² salık vermektedir. Bu yüzden insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenlere karşı durulmalıdır. Kendilerine can yakıcı azap uyarısı yapılmasına¹⁴³ rağmen fırtınalı deniz yolcu-

leri tarafından bu vahşetler karşısında bir tepki ortaya konulamayacağı, bir kez daha anlaşılmıştır. Burada, “Müslüman ve Yahudilerin Haçlılar'a karşı Kudüs'ü müdafaa etmek için omuz omuza savaştıkları, Müslüman idarecilerin asayiş ve güvenliği sağlayamadıkları için Yahudi ve Hristiyanlardan alınan cizyeyi geri ödedikleri yahut 1968'den sonra İsrail'in yayılmacı politikalarına karşı Müslüman ve Arap Hristiyanların aynı cephede yer aldıkları” gerçeğine rağmen, dünya ne zaman bu kadar vicdansızlaştı ve barbarlaştı acaba sorusunu sormak gerekmektedir. bk. İbrahim Kalın, *İslam ve Batı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019), 21.

¹³⁶ eş-Şûra, 42/27.

¹³⁷ et-Tekâsür, 102/1.

¹³⁸ el-Alak, 96/6.

¹³⁹ el-Bakara, 2/173; el-En'am, 6/145; en-Nahl, 16/115.

¹⁴⁰ el-Maide, 5/32.

¹⁴¹ Fichter, *Sosyoloji Nedir*, 238.

¹⁴² el-Kasas, 28/77.

¹⁴³ eş-Şûra, 42/42.

luğundan kurtulan bir kısım insanlar, yeryüzünde sapkınlık ve bozgunculuk çıkarmaktan geri kalmazlar.¹⁴⁴ Yaşama hakkına saldırı anlamında ise, nefsi müdafaa amacıyla girilen eylemlerde, düşmanların kendilerine yaptığı saldırının sınırları aşılmamalıdır.¹⁴⁵ Bu manada her hangi bir kişi veya toplumsal düzene karşı yapılan kural tanımaz tavır ve tutumlar sapkın davranış olarak nitelendirilebilir. Hatta müminlerin, birbirlerini alaya alması, küçümsemesi, kardeşlik hukukuna riayet etmemesi¹⁴⁶ dahi sapkın davranış kapsamındadır ve bu durum, erdemli toplum oluşturmayı engellemektedir.

Aşağıdaki olumsuz davranışlar da yeni nesillere, sosyalleşme sürecinde sapkın eylemler olarak öğretilip kodlanabilir. Büyükleme, böbürlenme ve şişirme anlamında bağı, Hz. Musa'nın kavminden olan Karun, onlara karşı azgılaşmak suretiyle kendini büyük görüp onlara zulmetmiştir.¹⁴⁷ Bu vb. kişiler, kendilerini toplumun diğer üyelerinden üstün bir grup olarak gördüklerinden dolayı diğerleriyle ilişkileri onları küçümsemek üzerinden şekillenmektedir. Kısırca, çekememezlik ve ihtiras da birliği, paylaşım ruhunu ve kaynaşmayı tahrip etmesi nedeniyle sapkın davranış örüntüleri olarak nitelendirilir.¹⁴⁸ Arsızlık ve zina olarak ise, b-ğ-y kökünden türeyen biğâ (sıfatı: bağıy) sözcüğü arsızlık, kötülük ve gayr-ı ahlaki işler anlamına gelir. Çünkü böyle bir özelliği olan kadın, kocasının nikâh hakkını başkasına çiğnetmiş, koca da karısına ihanet etmiş¹⁴⁹ ve toplumun temeli olan aile kurumunun ifsat ve iptaline neden olmuş olurlar. Toplumsal bir kurum olarak ailenin ifsadı toplumun da ifsadına neden olacağı için, bu sapkın davranışların sergilendiği ortamlarda hayat anlamını yitirmekte ve yaşanamaz bir noktaya evrilmektedir. Nitekim iffetli kalmak ve yaşamak isteyen kadınları azgın ve sapkın bir biçimde fuhşa zorlamak, doğru bir eylem¹⁵⁰ değildir, birey ve toplum tarafından da çirkin görülen bir davranıştır. Esasen İslâm'ın amaçlarından birisi de neslin korunup, sağlıklı bir toplumun oluşturulması olduğundan, başta ebeveyn olmak üzere toplumun bütün üyelerinin toplumsal değerleri ve ahlaki ilkeleri olumsuz yönde etkileyecek sapkın davranışlarda bulunması hoş karşılanmamıştır.¹⁵¹ Elbette bu arada ferдин cinsi ihtiyaçları, İslâm'da tabii bir ihtiyaç olarak görülmüş, fuhşu özendiren sapkın yollar kapatılmış, ayrıca bu konuyla ilgili gerekli hukuki ve sosyal tedbirler alınarak sosyal yaşam koruma altına alınmıştır.¹⁵²

Sonuçları itibariyle dengeyi ve orta yolu aşma (bağı), hangi inanışın bağılı olursa olsun, insanın bir özelliği olarak sunulmuş, yeryüzünde sapkınlık

¹⁴⁴ Yunus, 10/23.

¹⁴⁵ el-Hac, 22/60; en-Nahl, 16/26.

¹⁴⁶ el-Hucurat, 49/9-10.

¹⁴⁷ el-Kasas, 28/76-77.

¹⁴⁸ el-Bakara, 2/213; Al-i İmran, 3/19, 90; eş-Şûra 42/14; el-Câsiye, 45/17.

¹⁴⁹ Meryem, 19/27-28.

¹⁵⁰ en-Nur, 24/33.

¹⁵¹ en-Nur, 24/30-31.

¹⁵² *Dini Kavramlar Sözlüğü*, ed. Fikret Karaman vd. (İstanbul: Yeni Şafak Kültür Armağanı, 2009), 153.

ve taşkınlık edenlere karşı durulması ve toplumsal dokuyu bozacak aşırılıkların önlenmesi istenmiştir.¹⁵³ Dolayısıyla her türlü kibir, zulüm, fesad, azgınlık, tecavüz, haddi aşma ve ifratın bireyler, toplum ve kurumlar tarafından sosyalizasyon sürecinden itibaren önlenmesi toplumsal huzur ve denge açısından gerekli olan bir husustur. Nitekim inanıp da yararlı işler yapanların, birbirlerinin bireysel ve toplumsal olarak haklarını ihlal etmedikleri ifade edilmektedir.¹⁵⁴ Ayrıca Müminler grubunun bir özelliği olarak belirtilen, sapkın davranışların önlenmesi konusunda birbirleriyle yardımlaşmaları ve bu eylemleri önlemeleri gerekmektedir.¹⁵⁵ Yine bir sahip çıkan ve kendilerine yardımcı olacak kişiyi isteyen zavallı çocuklar, erkekler ve kadınlar uğrunda ve Allah yolunda savaşıma emri, güç ve kuvvete yaslanarak yukarıdaki üç sınıfa yapılan zalimce davranışın önlenmesi için yapılan bir çağrıdır.¹⁵⁶ Görünen o ki, bu müstaz'af zümre veya gruplar, müstekbir zümrelere/gruplara karşı fiili bir mücadele ortaya koyamayıp, başkalarının yardımıyla bu durumdan kurtarılmalari gerekmektedir. Egemen ve küresel güçlere karşı isteseler de hiçbir şey yapamayan bu mağdur ve mazlum zümrelerle ilgili olarak, inancı ne olursa olsun, 'en hayırlı toplum' olarak başta Müslümanlar ve diğer bütün insanlar, erdemlerin ve barışın hâkim olduğu bir dünyanın oluşturulması için birlikte hareket etmelidir. Bilinmelidir ki yeryüzünde adaletsizlik, zulüm ve haksızlıkları bertaraf edip, huzur ve barışı tesis etmek ancak bu şekilde mümkündür. Zira egemen güçler ve kötülük tarafından sembolize edilen negatif unsurların 'gücü', aslı bir gerçekliğe sahip değildir; o ancak insanın bilerek ve isteyerek yanlış bir hareket tarzı seçmesi suretiyle gerçeklik kazanmıştır.¹⁵⁷ Bu yüzden yeni nesillerin sosyalleşmesi ve sapkın davranışlarla mücadelesi bilinçli olduğu kadar, bütün insanlık ailesinin huzuru adına güç birliğini ve sürekliliği de gerektirmektedir. Mevlana'ya atfedilen cömertlik, merhamet, hoşgörü, hilm, tevazu, doğruluk, dürüstlük¹⁵⁸ gibi evrensel nitelikteki yedi öğüt ve erdem, insanların bireysel, toplumsal ve küresel ölçekte sahip olmaya, geliştirmeye ve gerçekleştirmeye muhtaç olduğu erdemlerdir. İlgili ayetten anlaşıldığı üzere, muhtaç olunan bu erdemlere sahip olunması halinde erdemli toplumun inşasının gerçekleşmemesi imkânsızdır.

SONUÇ

Bu çalışma, literatüre dayalı bir araştırma olarak tasarlanmış; nitel araştırma kapsamında betimsel analiz ve doküman incelemesi teknikleri kullanılarak, ilgili ayet kapsamında sapkın davranışlardan uzak, erdemlere dayalı bir toplum

¹⁵³ Yunus, 10/12, 22-23; eş-Şûra, 42/42.

¹⁵⁴ es-Sâd, 38/24.

¹⁵⁵ eş-Şûra, 42/39-42.

¹⁵⁶ en-Nisa, 4/75.

¹⁵⁷ Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, 1/154.

¹⁵⁸ Yaran, *İslam Ahlakında Erdem*, 115.

kurulabileceğini sosyolojik perspektiften ortaya koymayı hedeflemiştir. Araştırmanın temel problemi; yeni nesillerin dolayısıyla da toplumun, sosyalleşme sürecinden itibaren sapkın davranışlardan uzaklaştırılması ve erdemlerin bütün bir topluma nasıl kazandırılacağına ilişkin ortaya çıkarılması olgusudur. Buna göre, İslami öğretinin uhuvvet, adalet ve ihsan gibi erdem ve kurumların fonksiyonları ile oluşan dengeli bir toplum öngörmektedir. Esasen İslâm'ın yegâne gayesi, erdemlerin ya da ahlaki ilkelerin egemen olduğu bir toplum ve dünya kurmaktır. Bu da sosyalizasyon süreci, bir taraftan bireyleri fahşa, münker ve bağı gibi sapkınlıklardan uzak tutmak diğer taraftan da erdemlerle donatıp ahlaki olgunluğa ulaştırmak suretiyle yeni bir toplum inşa ederek gerçekleştirilebilir. Çünkü söz konusu olgunluk veya yetkinliğe ulaşmış kişiler aileleri, aileler de toplumu teşkil edeceğinden dolayı doğaldır ki bu yol izlenerek ahlaki ilkelere dayalı bir toplum kurmak mümkündür. Kültürün değer normlarını kasten bozan sapkınlıklar olarak her türlü aşırılık, her türlü kötülük, her türlü sınır ve kural tanımazlıkla birlikte kibir, bencillik, müsriflik ve mücrimlik, gasp, şiddet ve adaletsizlik gibi menfi davranış örüntüleri bireyler ve toplumu ifsat etmektedir. Söz konusu menfi davranışlar, sosyalizasyon süreci ile bireysel ve toplumsal hayattan ötelenir; bunların yerine empati, yardımlaşma, paylaşma, uhuvvet, dürüstlük, güven, ihsan ve adalet gibi erdemler davranışa dönüştürülürse, bu istikamette bir toplum inşa edilebilir.

Söz gelimi rüşvet, zor kullanma, hilekârlık, cinsel taciz, şiddet, zulüm, gasp vb. sapkın davranışlardan uzak durmak mümkün müdür ve bu, nasıl gerçekleşecektir? Elbette mümkündür, şöyle ki; İnsanın ister birey isterse toplum olarak adalet, ihsan, yakınlarla iyilik yapmak, sevgi, saygı ve merhamet gibi erdemlere sahip olmasıyla sapkın davranış örüntüleri olarak fahşa, münker ve her türlü norm ihlalinden uzak durması, ölçülü, dürüst ve edepli olmasıyla mümkündür. Edep veya ahlak ise, erdemler veya ahlaki prensiplerle kazanılır. Bu yapı kendiliğinden değil, sosyalizasyon süreciyle elde edilebilir. Buna göre süreç içerisinde sapkın davranış örüntülerinden sayılan küfür, şirk, münker, zulüm, fahşa-fuhuş, israf, nifak, bağı gibi olumsuz davranış örüntülerinden kaçınıp; tam tersi bir nitelik taşıyan iman, ihsan, adalet, merhamet, yardımlaşma ve paylaşmayla '*ihsan makamına*' ve *erdemine* ulaşmak mümkündür. Bu makam ve erdeme ulaşıldığında; yani fahşa, bağı ve münker türü sapkınlıklardan uzaklaşıldığında kardeşlik bağlarını geliştiren *uhuvvet*, bireysel ve sosyal yükümlülükler sistemi olan *adalet* ve başkaları adına kendi haklarından bile feragat etmeye götüren yardımlaşma sistemi olan *ihsan*, hem bireysel hem de toplumsal anlamda gerçekleşmiş olacaktır. Bu durum ise, birey, aile ve toplum ilişkileri yönünden huzur verici olduğu kadar; toplumsal yapı ile ekonomik değerleri de olumlu yönde etkileyecektir. Neticede bu iyi halin bireye, aileye ve topluma müspet manada hem psiko-sosyal hem de ekonomik bir maliyeti ve getirisi söz konusudur.

KAYNAKÇA

- Abay, Muhammet. “Kur’an’da Fahşâ Lafzının Anlam Çerçevesi”. *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 40 (Aralık 2023), 1-35.
- Açıklalın, Neriman. “Fuhuş Pazarında Sermaye Olmak: Mersin Örneği”. *Çalışma ve Toplum* 3 (2013), 243-282.
- Akdoğan, Ali. *Kur’an ve Sünnet’ten Örneklerle Sosyal Ahlak*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2011.
- Akyüz, Vecdi. *Kur’an’da Siyasî Kavramlar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1989.
- Arslantürk, Zeki - Amman, M. Tayfun. *Sosyoloji*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013.
- Arslantürk, Zeki - Arslantürk, E. Hamit. *Uygulamalı Sosyal Araştırma*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013.
- Artantaş, Günce. “Bir Sapma Davranışı Olarak Fuhuş”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 70/1 (2021), 1-29.
- Ataman, Buket. “Günah Kavramı ve Günah Anlamına Gelen Bazı Kavramlar”. *International Social Sciences Studies Journal* 10/3 (2024), 404-412.
- Bilgin, Vejdî. *İbadet: Şekilsel, Sembolik ve Toplumsal*. Bursa: Emin Yayınları, 2014.
- Bilgiseven, Amiran Kurtkan. *Genel Sosyoloji*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi ‘u’s-Şaâhih*. Şam: Dâru İbn Kesîr, 2002.
- Can, Seyithan. “Emir bi’l-Ma’rûf Nehiy ani’l-Münker’ İlkesinin Günümüz Dini Söylemin İnşasında İşlevsel Yönü”. *Eskiye* 40 (2020), 199-218.
- Cebeci, Lütfullah. “Kur’an Sosyolojisi Üzerine Bir Deneme”. *İslami Araştırmalar* 3 (1987), 5-38.
- Çağrııcı, Mustafa. “Emir bi’l-Ma’rûf Nehiy ani’l-Münker”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/138-141. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Çamdibi, H. Mahmut. *Güzel Ahlak ve İnsan İlişkileri*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012.
- Çınar, Aziz. *İnkâr Bahaneleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023.
- Çoştı, Yakup. *Toplumsallaşma ve Dindarlık*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Çoştı, Yakup. “Toplumsallaşma ve Din”. *Din Sosyolojisi El Kitabı*. ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu. 369-385. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Deniz, Gürbüz. *Anlam ve Varlık Boyutuyla İnsan*. Ankara: DİB Yayınları, 2015.
- Draz, M. Abdullah. *Kur’an Ahlakı*. çev. Emrullah Yüksel - Ünver Günay. İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.
- Elik, Hasan - Coşkun, Muhammed. *Tevhid Mesajı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- Esed, Muhammed. *Kur’an Mesajı Meal-Tefsir*. 3 Cilt. çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Fârâbî, Ebû Nasr. *el-Medînetü’l-Fâzıla*. çev. Yaşar Aydın. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021.
- Fichter, Joseph H. *Sosyoloji Nedir?* çev. Nilgün Çelebi. Ankara: Anı Yayıncılık, 2016.
- Fırıncioğulları, Sevrâ. “Suç, Sapma ve Toplumsal Kontrol”. *Sosyoloji Toplum Bilim-İçtimaiyat İlmi Umran*. ed. Durmuş Ali Arslan - Gülten Arslan. 365-377. Çanakkale: Paradigma Akademik, 2018.

- Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. çev. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Glock, Charles Y. "Dindarlığın Boyutları Üzerine". *Din Sosyolojisi*. ed. Yasin Aktay - M. Emin Köktaş. 252-274. Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- Goffman, Erving. *Damga*. çev. Şule Geniş vd. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2021.
- Güngör, Özcan. "Sosyalleşme ve Din". *Din Sosyolojisi*. ed. Özcan Güngör - Rıdvan Şimşek. 501-512. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2020.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. 2 Cilt. çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayınları, 1990.
- İbn Miskeveyh. *Ahlak Eğitimi (Tehzibü'l-Ahlâk)*. çev. Abdulkadir Şener vd. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017.
- İnce, Abdullah. "İnsan, Toplumsal Sorunlar ve Kur'an". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2020), 521-549.
- İsfahânî, Râgib. *Müfredat*. çev. Abdulkadir Güneş - Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*. İstanbul: Pınar Yayınları, 1991.
- İzzetbegoviç, Ali. *Doğu ve Batı Arasında İslam*. çev. Salih Şaban. İstanbul: Nehir Yayınları, 1993.
- Kalın, İbrahim. *İslam ve Batı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.
- Karaman, Fikret vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2006.
- Kazıcı, Ziya. *İslam Müesseseleri Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınevi, 1991.
- Kerimoğlu, Yusuf. *Kelimeler Kavramlar*. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 1990.
- Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.
- Kur'an-ı Kerim Lugatı. çev. Mahmud Çanga. *Kur'an-ı Kerim Lugatı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1989.
- Kur'an-ı Kerim Meali. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Kurt, Abdurrahman. *Din Sosyolojisi*. Ankara: Sentez Yayıncılık, 2021.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Mardin, Şerif. *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- Mevdûdî, Ebu'l A'lâ. *Tefhîmü'l-Kur'an*. 7 Cilt. çev. Muhammed Han Kayani vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- Mîr, Mustansır. *Kur'ani Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*. çev. Murat Çiftkaya. İstanbul: İnkılâb Yayınları, 1996.
- Özkalp, Enver vd. *Davranış Bilimleri 1*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Özkalp, Enver. *Sosyoloji*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1992.
- Öz, Nedim. "Vicdanlı Nesilden Vicdanlı Topluma". *Amasya İlahiyat Dergisi* 16 (2021), 365-394.

- Öz, Nedim. “İslâm Dininde İbadetlerin Sosyal Boyutu”. *Mütefekkir* 8/15 (2021), 217-242.
- Öz, Nedim. *Müstekbir ve Müstazâf Kavramlarına Sosyolojik Bir Yaklaşım*. Ankara: Otto Yayınları, 2022.
- Özafşar, Mehmet Emin vd. *Hadislerle İslam*. 7 Cilt. İzmir: DİB Yayınları, 2019.
- Rahman, Fazlur. *Ana Konularıyla Kur'an*. çev. Alparslan Açıkgenç. Ankara: Fecr Yayınları, 1987.
- Sağlam, Halil İbrahim. *Bir Değer ve Eğitim Merkezi Olarak Aile*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2017.
- Sayar, Kemal. *Hatıraların Evi: Günümüzde Aile*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2022.
- Şafak, Ali. “Bağy”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/451-452. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Şeker, Mehmet. *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*. Ankara: DİB Yayınları, 1987.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mülûk*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru't-Türâs, 1967.
- Tarhan, Nevzat. *Bilinçli Aile Olmak*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Tarhan, Nevzat. *Kötülük Psikolojisi ve Toksik İlişkiler*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2024.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. Riyad: Dâru'l-Hadâra, 2015.
- Turan, Osman. *Tarihi Akışı İçinde Din ve Medeniyet*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1998.
- Uludağ, Süleyman. *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Ünal, Ali. *Kur'an'da Temel Kavramlar*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1986.
- Ünal, Mehmet Süheyl. *Dinsel Bireycilik*. İstanbul: Açılım Kitap, 2011.
- Yaran, Cafer Sadık. “İslam Ahlakında Erdem”. *İslam Ahlakı*. ed. Muhammed Şevki Aydın - Ahmet Hamdi Adanali. 99-122. İstanbul: DİB Yayınları, 2014.
- Yıldırım, Ergün. *İslam Toplum Tasavvuru*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.